

Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland 2024 – 2027

Robuuste natuur voor een krachtig Zuid-Holland

Augustus 2024

Krachtig Zuid-Holland

Leeswijzer

Met de Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland 2024-2027 investeren wij in een (veer)krachtiger Zuid-Holland. Deze agenda vormt een stap om in 2050 tot een natuurinclusief Zuid-Holland te komen. De natuurinclusieve transitie is binnen de thema's nog volop in ontwikkeling en de verwachting is dat deze agenda de komende jaren groeit met nieuwe initiatieven. Deze agenda is gericht op het versterken van de natuur buiten onze natuurgebieden voor tien thema's. Dit doen wij door het natuurinclusief werken in deze beleidsthema's te integreren op weg naar een natuurrijke, gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. De inhoud van deze agenda beschrijft en geeft invulling aan de natuurinclusieve ambities uit het coalitieakkoord. Hiermee investeren wij in de ontwikkeling van Zuid-Holland waarbij we ecologie en economie beter in balans met elkaar brengen.

Zoals bij iedere verandering vraagt ook deze van de provincie en onze partners een aanpassing van bestaande werkwijzen. Bij het vaststellen van deze agenda is nog niet te overzien of en hoe snel de hierin beschreven ambities op ieder thema kunnen worden gerealiseerd. Indien nodig zullen wij als provincie, waar mogelijk samen met

partners, prioriteiten stellen: wat komt eerst en wat later. Het is mogelijk dat met goede redenen zal worden afgeweken van deze Groeiagenda, bijvoorbeeld wanneer zich nieuwe natuurinclusieve kansen voordoen die zorgen voor een sneller of doelmatiger resultaat, maar ook wanneer voorgenomen stappen meer tijd kosten dan voorzien. Zo geven we onszelf

en onze partners de ruimte om te groeien naar een natuurinclusief Zuid-Holland in 2050. De Groeiagenda wordt geactualiseerd op basis van de ontwikkelingen en/ of de beschikbare middelen. Zo kan deze worden bijgesteld als er meer of minder middelen beschikbaar komen of als er andere relevante ontwikkelingen zijn.

Inhoudsopgave

Leeswijzer	2
1. Perspectief voor een Natuurinclusief Zuid-Holland	4
2. Op naar een Natuurinclusief Zuid-Holland	7
2.1 Doel van deze Groeiagenda	7
2.2 Wat is 'Natuurinclusief'?	8
2.3 Samenwerken aan een natuurinclusieve samenleving	8
2.4 Hoe gaan we als provincie Zuid-Holland natuurinclusief te werk?	8
2.5 Hoe is deze Groeiagenda tot stand gekomen?	11
3. Thematische indeling van deze agenda	12
3.1 Toekomstbestendig bouwen	13
3.2 Energie	15
3.3 Financiële sector	17
3.4 Infrastructuur	18
3.5 Landbouw	21
3.6 Onderwijs	22
3.7 Recreatie, toerisme en sport	24
3.8 Water	26
3.9 Gezond en welzijn	29
3.10 Economie en industrie	33
Bijlage 1: Relatie thema's met landelijke domeinen Agenda Natuurinclusief	35
Bijlage 2: Begrippenlijst	38
Bijlage 3: Een overzicht van relevante documenten	39
Bronnen en referenties	40

1. Perspectief voor een Natuurinclusief Zuid-Holland

Met deze Groeiagenda werken wij aan een gevarieerde, gezonde en aantrekkelijke leefomgeving, zowel in de stad als daarbuiten. Dit geldt zowel voor onze steden en dorpen, als voor ons unieke en veelzijdige landschap bestaande uit onze veenweiden en plassen, kust en duinen en het delta- en getijdengebied. We helpen plekken te creëren waar wonen, werken, ondernemen en recreëren in balans zijn met water, bodem en natuur. Brede welvaart voor iedereen is de basis binnen de beschikbare ruimte in onze provincie én binnen volhoudbare grenzen van onze ecosystemen. Ons water, landschap en onze natuur staan onder toenemende druk door het groeiend aantal inwoners, de beoogde economische ontwikkeling en toenemende ruimtevrage voor o.a. wonen, werken, reizen en recreatie. Om binnen die volhoudbare

grenzen te blijven of komen zijn diverse transitie nodig. Zo werken wij aan transitie gericht op een schone en klimaatneutrale energievoorziening, een circulaire economie en een natuurinclusieve samenleving.

In de provincie Zuid-Holland zien we dat de kwaliteit van de fysieke leefomgeving en daarmee ook de natuur onder druk staat: verzilting van en via het grondwater neemt toe, de duinen vergrassen, schraalland in het veenweidegebied verdwijnt en de zeespiegel stijgt versneld. Ook de biodiversiteit staat onder druk en de staat van onze natuur is zorgelijk. Zo meldt de achtste Nationale Sustainable Development Goals rapportage van afgelopen mei op basis van CBS-data dat in Nederland de omvang en kwaliteit van het natuurlijk kapitaal blijven dalen. En als het met de natuur niet goed gaat, hebben wij als mens en heeft ook onze economie daar last van, zowel op korte als langere termijn. Op korte termijn geldt dit bijvoorbeeld omdat de benodigde vergunningen niet vlot kunnen worden verleend vanwege wetgeving voor natuurbescherming. Ook kan het niet tijdig halen van Europese doelen, zoals voor waterkwaliteit (KRW), leiden tot boetes vanuit de Europese Commissie.

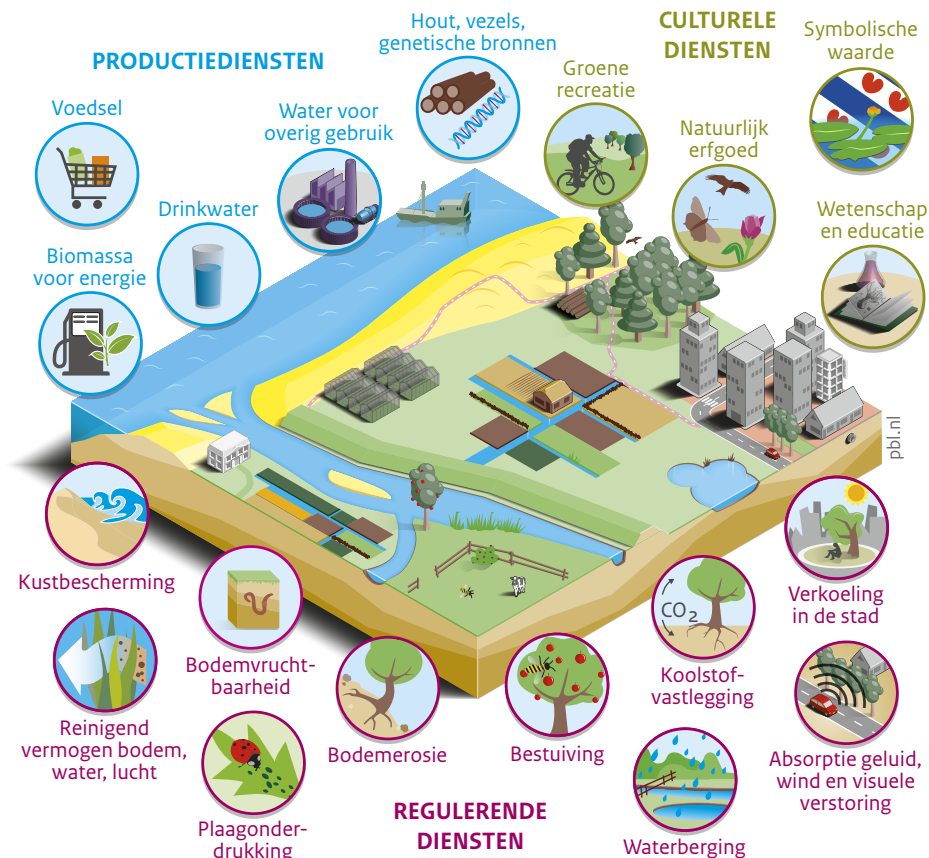
De natuur vormt een belangrijke bron voor ons bestaan, onze welvaart en ons welzijn. De afname van biodiversiteit werkt door in tal van diensten die de natuur ons levert, waaronder de bijdrage aan de kwaliteit van lucht, water en bodem, wateropslag en -zuivering, bodemvruchtbaarheid en daarmee ook het leveren van voedsel en hernieuwbare grondstoffen, nodig voor een gezonde bevolking en een circulaire

economie. Zie voor enkele praktische voorbeelden van producerende, regulerende en culturele diensten die de natuur ons levert onderstaand figuur.

In het drukke en dichtbevolkte Zuid-Holland is vergeleken met andere provincies per inwoner de minste natuur beschikbaar. Tegelijkertijd is Zuid-Holland ook een gevarieerde provincie met unieke natuurlijke landschappen, een groot industrieel

havengebied, veel infrastructuur en een sterke landbouw. Het beschermen van de natuur vormt een wettelijke taak van de provincie die juist in Zuid-Holland vanwege de hoge druk hierop veel zorg en aandacht vraagt.

Met deze Groeiagenda Natuurinclusief investeren wij in een (veer)krachtiger Zuid-Holland. Vrijwel al het menselijk handelen heeft effect op de natuur.

Door natuurinclusiever te werken aan ruimtelijke en maatschappelijke vraagstukken worden zowel onze samenleving als onze natuur robuuster. Want met een natuur die herstelt gaan landbouw, industrie, energie, recreatie, gezondheid en economie ook een bestendige toekomst tegemoet waarin wij als mens kunnen floreren. Naast maatschappelijke waarde kunnen investeringen in natuurinclusiviteit op termijn ook kostenbesparingen opleveren, waar nu doorgaans nog gedacht wordt dat het vooral geld kost. Zo geldt nu al dat natuurlijke oplossingen voor de waterveiligheid van onze kust en rivieren, zoals zandige zeewaartse kustversterking en meer ruimte voor de rivier niet alleen meer hoogwaardige natuur opleveren, maar doorgaans ook voordeliger, toekomstbestendiger, beter uit te breiden en daarmee ook robuuster zijn dan harde technische oplossingen (zoals bredere en hogere dijken). Vaak bieden natuurlijke oplossingen ook meerdere maatschappelijke voordelen. Zo zorgen de duinen niet alleen voor onze drinkwatervoorziening, maar vormen ze voor bewoners en bezoekers ook een aantrekkelijke natuurrijke omgeving om in te recreëren en te ontspannen.

De noodzaak om de natuurinclusiviteit van ons beleid te versterken wordt onderkend in de motie 1140 'Uitwerken Zuid-Hollandse Agenda Natuurinclusief' en de 'Contouragenda Natuurinclusief Zuid-Holland', die breed door Gedeputeerde Staten en Provinciale Staten zijn omarmd. In de groeiagenda bouwen we hierop voort, alsmede op de Verkenning Natuurinclusief Zuid-Holland en de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0. De inhoud van deze landelijke agenda is in bijlage 1 toegelicht voor de tien thema's van deze groeiagenda. De Agenda Natuurinclusief

Zuid-Holland zal - net als de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 - voortdurend in ontwikkeling zijn, daarom noemen we het een groeiagenda. Met de verschillende initiatieven die vanuit de provinciale ambities worden opgepakt geven wij hier invulling aan. Zie bijlage 3 voor een overzicht van de stukken waarop deze groeiagenda is gebaseerd en zie bijlage 2 voor een toelichting op de in deze agenda gehanteerde begrippen.

2. Op naar een Natuurinclusief Zuid-Holland

2.1 Doel van deze Groeiagenda

Deze Groeiagenda is gericht op het versterken van de natuur buiten onze natuurgebieden door natuur integraal en provinciebreed mee te nemen als dwarsdoorsnijdend thema in ons beleid om te komen tot een natuurrijker en aantrekkelijker Zuid-Holland met meer welzijn en meer brede en toekomstbestendige welvaart. Daarbij is er vaak sprake van wederkerigheid, waarbij vanuit tien thema's de natuur wordt versterkt en de natuur een bijdrage levert aan toekomstbestendiger beleid op deze thema's.

Groene Mient - Den Haag

2.2 Wat is 'Natuurinclusief'?

Natuurinclusiviteit gaat over de mate waarin maatschappelijke en economische activiteiten 'verweven' zijn met de natuur. Dit houdt in dat bij de uitvoering van de activiteiten (en ook van tevoren, bij de besluitvorming erover) goed rekening is gehouden met de natuur. Door natuur aan de voorkant mee te nemen wordt natuurschade voorkomen en worden kansen voor het verbeteren van de natuurkwaliteit beter benut.

Hoe dit per thema concreet gemaakt kan worden vormt een uitdaging en is op ieder thema ook anders, maar de noodzaak om die uitdaging aan te gaan wordt in onze samenleving steeds breder onderkend. Het vraagt een transitie in denken en doen, waarbij op tal van plekken al stappen zijn en worden gezet. Om in 2050 te komen tot een Natuurinclusief Zuid-Holland vraagt om een versnelling in het tempo van deze transitie. Die transitie vraagt om meer en betere inzet van natuur bij grote maatschappelijke opgaven, zoals de energietransitie, woningbouwopgave, klimaatadaptatie, positieve gezondheid en toekomstbestendige landbouw. Hieraan werken wij o.a. in het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG), de NOVEX, het Ruimtelijk Voorstel en Regiodeals. Het is een transitie waarbij we steeds meer de denkslag maken van natuur als belemmering naar natuur als kans.

2.3 Samenwerken aan een natuur-inclusieve samenleving

In de kern willen we natuurinclusiviteit een vanzelfsprekend onderdeel maken van provinciaal beleid. Daarbij ligt de nadruk op het van het begin af aan beter meenemen van natuur in het proces, het ruimtelijk ontwerp en bij investeringen, zodat hoge kosten voor natuurherstel worden voorkomen.

Het ondersteunen van transities doet de provincie altijd samen met anderen. Onze boeren, maatschappelijke instellingen, gezondheidsorganisaties, ondernemers, overheidsinstellingen, vrijwilligers, inwoners, wetenschappers, architecten en experts zijn dus onderdeel van de oplossing. Ook werken we met netwerken binnen en buiten de provincie. Deze netwerken zijn veelal gegroepeerd rondom de verschillende beleidsdomeinen en opgaven. Binnen de provinciale domeinen opereren thematrekkers in deze netwerken. De provinciale domeinen zijn aan zet om samen met de bestaande overlegstructuren van de verschillende beleidsdomeinen en opgaven de natuurinclusieve opgave te agenderen, te concretiseren en te versnellen. Uiteindelijk willen wij dat voor deze netwerken en hun afzonderlijke leden het natuurinclusief werken het nieuwe normaal wordt. Elke transitie kost tijd, zo ook deze. De koplopers en de innovators op de thema's worden vanuit deze agenda ondersteund. Daarvoor werken we met inspiratielocaties die direct duidelijk maken hoe een natuurinclusief resultaat eruit kan zien. En vanuit deze agenda worden slimme provinciale interventies ondersteund die het natuurinclusief werken versnellen.

De samenwerking met partners laten we de komende jaren organisch groeien en de route daar naartoe verschilt per thema. In sommige sectoren, zoals de bouw, is een versnelling gaande. Daar zijn andere interventies en besluitvormende structuren nodig dan in sectoren waar we nog maar aan het begin staan. Zo heeft in de bouw een aantal grotere ondernemingen het initiatief genomen om opdrachtgevers te verleiden natuurinclusief te gaan bouwen. Ook in de landbouw zijn er kansen en neemt de kennis over hoe natuurinclusieve landbouw er uit kan zien toe. Met het ZH-PLG dienen zich hiervoor nieuwe mogelijkheden aan.

2.4 Hoe gaan we als provincie Zuid-Holland natuurinclusief te werk?

Deze Groeiagenda Natuurinclusief Zuid-Holland 2024-2027 is in lijn met het coalitieakkoord en vormt de uitwerking van de Contouragenda Natuurinclusief 2023. Voor het versterken en bevorderen van natuurinclusiviteit werken we met een Groeiagenda die de inzet van de provincie op de tien thema's beschrijft voor deze coalitieperiode, die wij vanuit deze Groeiagenda steunen door:

- Het leggen van verbindingen tussen de verschillende thema's en het ondersteunen van de provinciale domeinen bij het concretiseren van natuurinclusiever beleid (passend binnen de beschikbare middelen);
- Het participatief vormgeven van community-building, waarbij betrokkenen van elkaar leren, steunen en inspireren;

- Het werken met inspiratielocaties om te laten zien hoe natuurinclusief werken er in praktijk uit kan zien, hiervan te leren en om te inspireren om ook elders te komen tot succesvolle natuurinclusieve praktijken;
- Het monitoren en evalueren van de voortgang.

De provincie maait de bermen langs de N-wegen, zodat er mooie bergbloemen komen en er meer biodiversiteit is.

2.4.1 Communitybuilding

Communitybuilding is een vorm van verander-management die de transitie naar een natuurinclusief denken, handelen en organiseren ondersteunt en nieuwe initiatieven helpt in gang te zetten, te verbreden, te verdiepen en te versnellen. Het is gericht op het vormen, ondersteunen en versterken van een verbonden groep mensen bij hun inzet voor een gemeenschappelijk doel om te komen tot een beter en sneller doelbereik. Voor de natuurinclusieve transitie zetten we ons in om binnen de provincie een verbonden groep mensen te vormen van koplopers en ambassadeurs die werken aan natuurinclusiviteit en deze te verbinden met (sterke) netwerken buiten de provincie die hieraan bij kunnen dragen. Gezamenlijk groeien we in het toepassen en eigen maken van natuurinclusief werken in al ons handelen. Door de community te voeden met kennis, verhalen en ervaringen, te ondersteunen en in contact te brengen met personen en netwerken, wordt de verbinding sterker en helpen we elkaar bij het beter meenemen van natuurbelangen in opgaven.

De volgende kernelementen staan binnen communitybuilding natuurinclusief centraal:

- We hebben aandacht voor de motivatie van betrokkenen, omdat daar de motor ligt om hen betrokken te houden en met tegenslagen om te gaan;
- We werken participatief en adaptief, door actief in te spelen op de behoeften, noden en uitdagingen die betrokkenen tegenkomen en hen gericht te ondersteunen;
- We leren van elkaar door kennis te delen en

ruimte te maken voor reflectie, feedback en experimenten, zodat de community zich kan ontwikkelen. Zo blijven we het speelveld overzien en houden we – al bouwende – de community relevant en actueel;

- We ontwikkelen een gezamenlijk verhaal op basis van gedeelde waarden waarin ook de urgentie van de natuurinclusieve transitie voelbaar is;
- Met een open, geïnteresseerde en flexibele blik spelen we continu in op de veranderende context;
- We gaan zorgvuldig om met het creëren van verwachtingen, zowel intern en extern, om het vertrouwen in de provincie op natuurinclusief terrein te doen groeien.

2.4.2 Inspiratielocaties

Om de aanjagende functie van de provincie in de natuurinclusieve transitie ook voor de lange termijn te bestendigen is er méér nodig dan een goede agenda of een stevig rapport en is het vooral zaak om te werken aan goede praktijkvoorbeelden. Inspiratielocaties zijn plekken die laten zien hoe meer natuurinclusiviteit op een bepaald terrein handen en voeten krijgt en wat de meerwaarde is voor zowel de natuur als de gebruikers en samenleving. Goede voorbeelden hiervan zijn natuurlijke werklandschappen, gezonde groenblauwe netwerken van voordeur tot buitengebied, strokencultuur in de landbouw, nieuwe recreatiegebieden waar zilte en zoete waterstromen elkaar ontmoeten en groene schoolpleinen en zorginstellingen waarin mensen gezond kunnen leren, herstellen en bewegen. Deze voorbeelden inspireren en stimuleren een natuurinclusieve aanpak.

Vanuit de provincie gaan we op zoek naar deze locaties. Belangrijke graadmeters voor succes zijn de natuurwinst en ook bredere maatschappelijke winst die hiermee wordt geboekt en de bijdrage van de inspiratielocatie aan het versterken van het draagvlak voor natuurinclusieve oplossingen vanwege de inspirerende (voorbeeld)werking van de locatie voor stakeholders en ook anderen.

2.4.3 Inhoudelijke instrumenten

Om de natuurinclusieve transitie te steunen heeft de provincie daarnaast een aantal inhoudelijke instrumenten:

Natuurinclusieve veranderingen inzichtelijk maken met het concept 'Basiskwaliteit Natuur'

De visie op de kansrijke flora en fauna voor een gebied wordt ondersteund met het concept 'Basiskwaliteit Natuur' (afgekort: BKN, zie kader). Daarbij gaat het erom dat we een gezonde leefomgeving nastreven, passend in de gebiedseigen situatie met goede bodem- en waterkwaliteit. Daarmee geven we de planten en dieren die daar thuishoren de ruimte en stellen we ook de natuurdiensten die wij daaraan ontleen veilig.

Het concept Basiskwaliteit Natuur biedt handvaten om de natuurinclusieve veranderingen en de bijdrage hiervan aan de natuurwaarden inzichtelijk te maken. De provincie zal de invulling van het begrip Basiskwaliteit Natuur in de komende jaren verder vormgeven en ondersteunt andere overheden, sectoren en organisaties bij de toepassing en praktische doorontwikkeling ervan. Daarbij benutten we ook de (door)ontwikkeling van de toolbox

Basiskwaliteit Natuur van de Rijksoverheid. In het kader van deze groeiagenda zal gezamenlijk met de thema's in beeld gebracht worden hoe aan de Basiskwaliteit Natuur kan worden bijgedragen en wat dit vraagt aan financiering. Daarbij zal er worden geprioriteerd op basis van de kansen en mogelijkheden en de hiervoor beschikbare middelen.

Basiskwaliteit Natuur (BKN) gaat over de condities (abiotische condities, inrichting en beheer) die algemene soorten nodig hebben om algemeen te blijven. Zonder deze condities zullen de algemene soorten achteruitgaan. Basiskwaliteit Natuur richt zich op het landelijk en stedelijk gebied waar natuur niet de primaire functie is. Het is hiermee een aanvulling op bestaande beleidsdoelen voor natuur. De condities waar Basiskwaliteit Natuur naar streeft kunnen gezien worden als randvoorwaarden om algemene soorten duurzaam te laten voorkomen.

Icoonsoorten als gids voor natuurherstel

De provincie Zuid-Holland heeft veertig iconsoorten benoemd die staan voor een bepaald leefgebied en ecologische soortengroep die kenmerkend is voor Zuid-Holland. Dit zijn ten dele kritische en zeldzame soorten, maar ook soorten die algemeen voorkomen of soorten die voor een algemeen leefgebied staan (zoals de huismus en egel). Gaat het goed met die soorten, dan is het leefgebied op orde en profiteren ook tal van andere soorten hiervan. Concreet richt het iconsoortenbeleid zich op 6V's om geschikt leefgebied voor vogels en zoogdieren te creëren: Voedsel, Veiligheid, Voortplanting, Verblijf, Verbinding en Variatie. We maken voor onze

partners zichtbaar welke condities beter kunnen en wat dat dan oplevert voor de ecosystemen, leefgebieden en daarmee onze iconsoorten.

Beleidsmatige en financiële sturingsinstrumenten

De natuurinclusieve transitie is een nieuwe beleidskeuze in ons beleidsdoel Gezonde Natuur. Hiermee verankeren we het natuurinclusief werken binnen de provincie. Met de Omgevingsverordening stuurt de provincie op bescherming van kwetsbare en bedreigde soorten via vergunningverlening, toezicht en handhaving. Daarnaast vraagt de provincie via deze verordening aan gemeenten om biodiversiteit als integraal onderdeel mee te nemen in hun planvorming en onderdeel te maken van het omgevingsplan. Ook hier geldt dat het goede provinciale voorbeeld goed doet volgen. De provincie zet in op het versterken van populaties van soorten en hun leefgebied door gerichte financiële bijdragen. Naast de financiële bijdragen voor de beschermde natuurgebieden, wat helpt om kwetsbare en bedreigde soorten te behouden, investeert de provincie ook in het versterken van de natuur in het landelijk gebied en in steden.

2.5 Hoe is deze Groeiagenda tot stand gekomen?

Het creëren van draagvlak en het ontwikkelen van eigenaarschap binnen alle thema's, ambtelijk én bestuurlijk, is noodzakelijk om als provincie Zuid-Holland stappen te zetten richting natuurinclusief provinciaal beleid en een natuurinclusieve provincie. Vanuit ieder provinciaal thema is daarom een thematrekker betrokken geweest en zijn er meerdere sessies georganiseerd met onze partners binnen de thema's. Per thema is geïnventariseerd welke opgaven er zijn en welke acties er nodig zijn om stappen te zetten richting een natuurinclusief Zuid-Holland. De inhoud en invulling per thema kan sterk variëren al naar gelang de provinciale rol, inzet en invloed en de mate waarin natuurinclusiviteit binnen een thema speelt en met provinciale inzet kan worden versterkt. In hoofdstuk 3 worden alle thema's inhoudelijk toegelicht. Met deze Groeiagenda leveren we een bijdrage aan het coalitieakkoord met als inzet om in deze coalitieperiode een bijdrage te leveren aan een natuurinclusiever Zuid-Holland.

Groenblauwe Slinger, Lansingerland

3. Thematische indeling van deze agenda

De landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 bevat tien domeinen om tot concrete acties te komen. Wij volgen deze landelijke indeling met onderstaande tien thema's die in dit hoofdstuk worden behandeld:

- 3.1 Toekomstbestendig bouwen
- 3.2 Energie
- 3.3 Financiële sector
- 3.4 Infrastructuur
- 3.5 Landbouw
- 3.6 Onderwijs
- 3.7 Recreatie, toerisme en sport
- 3.8 Water
- 3.9 Gezond en welzijn
- 3.10 Economie en industrie

We starten elk thema met de visie en opgave in Zuid-Holland, gevolgd door een invulling passend bij de context en opgaven in Zuid-Holland (voortbordurend op de invulling uit de Contouragenda Natuurinclusief Zuid-Holland) en benoemen de belangrijkste partners en inspiratielocaties.

Hofbogenpark Rotterdam

3.1 Toekomstbestendig bouwen

Visie en opgave in Zuid-Holland

In Zuid-Holland blijft de druk op de ruimte hoog, met name vanuit de woningbouw en binnen bestaand verstedelijkt gebied. Dit kan ertoe bijdragen dat hier steeds minder plek komt voor dieren en planten. Natuurinclusief bouwen biedt kansen voor het versterken van de natuur in bebouwd gebied en daarmee voor de kwaliteit en leefbaarheid van de woningbouw. Het draagt niet alleen bij aan de natuur, maar ook aan een gezondere leefomgeving, een fijnere woonervaring, klimaatbestendiger wonen en hogere vastgoedwaarden.

In stadsdeel het Haagse Hout sluiten het Haagse Bos en Bezuidenhout op elkaar aan, een sterk contrast tussen stad en groen.

Het provinciale coalitieakkoord meldt: “Voor ons heeft de vergroting van de sociale en betaalbare woning- en huurvoorraad prioriteit. We richten het

bebouwd gebied zoveel mogelijk toekomstbestendig in. Dat wil o.a. zeggen klimaatadaptief, energie-neutraal of -positief, met aandacht voor planten en dieren en met ruimte voor groen en water.”

Groeiagenda

In de contouragenda zijn volgende acties geformuleerd op dit thema:

- Samen met de partners van de Zuid-Hollandse coalitie Toekomstbestendig bouwen natuurinclusief vervolg en inhoud geven in verbinding met het Convenant Toekomstbestendig Bouwen;
- Werken aan kennisopbouw en proactief delen van inspirerende voorbeelden en richtlijnen voor maatregelen (o.a. voor stedelijke iconsoorten), waaronder de Soorten Kansenskaart;
- In 2023 en 2024 zetten wij voor hulp aan gemeenten een breed en integraal expertteam in vanuit de Vliegende Brigade woningbouw voor Toekomstbestendig bouwen. Natuurinclusief bouwen maakt hier onderdeel van uit.

Ook wordt in de contouragenda het Convenant Toekomstbestendige woningbouw en Duurzame Woningbouw genoemd. Inmiddels heet dit Convenant Toekomstbestendig Bouwen (versie 2, november 2023). Het convenant heeft een provincie- en regio-overstijgend karakter gekregen en is door GS ondertekend op 5 december 2023. Door het provincie- en regio-overstijgende karakter van het convenant ontstaat er eenduidigheid voor betrokken partijen in de bouwsector. Het streven is om te zorgen dat dit convenant ook landelijk omarmd wordt.

Groene Mient - Den Haag

Het is nu van belang om de inhoud van het Convenant Toekomstbestendig Bouwen uit te dragen in het netwerk. Gezamenlijk wordt gezocht naar mogelijkheden om het convenant integraal uit te dragen in het netwerk om partijen ervan te overtuigen om met deze richtlijnen te gaan bouwen. Het kan dan gaan om interne samenwerking, het benutten van koppelkansen, maar ook over het delen van kennis. In de samenwerking kunnen de basisprincipes van natuurinclusief werken en de richtlijnen van het convenant uitgedragen worden. Communicatie en het delen van inspirerende voorbeelden (bijvoorbeeld via kennissessies) is hier een belangrijk onderdeel van.

Naast de Soorten Kansenskaart ([Soorten Kansenskaart Zuid-Holland - Omgevingsdienst Haaglanden](#)) is er gewerkt aan de Handreiking Versterken biodiversiteit bij stedelijke ontwikkelingen [Natuurinclusief Zuid-Holland - Provincie Zuid-Holland](#). Deze handreiking is in oktober 2023 gepubliceerd. De Handreiking Natuurinclusieve (woning)bouw en Gebiedsontwikkeling is in juni 2024 door Gedeputeerde Staten vastgesteld.

Het brede en integrale expertteam dat voor Toekomstbestendig bouwen is ingezet is verder uitgebreid en is er vooralsnog tot en met de eerste helft van 2025. De verschillende experts bieden gemeenten actief hun kennis en ervaring aan. Daarnaast werken ze samen in hun eigen netwerk. Verder is er eind 2023 een publicatie uitgebracht over klimaatadaptief en natuurinclusief bouwen en is er in 2024 een diner gehouden rond het thema 'toekomstbestendig bouwen'.

Onze inzet voor de komende periode

In de vorige paragraaf is de inzet van het expertteam genoemd, soorten kanskaarten en de handreiking Versterken biodiversiteit bij stedelijke ontwikkelingen.

We dragen de inhoud van het Convenant Toekomstbestendig Bouwen uit in ons het netwerk om partijen ervan te overtuigen om met deze richtlijnen te gaan bouwen. Communicatie en het delen van inspirerende voorbeelden (bijvoorbeeld via kennissessies) is hier een belangrijk onderdeel van.

Project Boeiend Bloeiend bedrijventerrein - Bedrijventerrein Grote Polder

Zonnepanelen

GS hebben de uitvoeringsmiddelen voor toekomstbestendig bouwen ter beschikking gesteld voor o.a. een pilot. Doel van deze pilot is om te komen tot een verschuiving van individuele naar populatiebescherming voor beschermde diersoorten. Wij dragen uit dat toekomstbestendig bouwen en het daarbij versterken van de biodiversiteit in de stedelijke omgeving mogelijk is: #hetkanwel.

Partners

Binnen het provinciale domein Wonen vormt Toekomstbestendig bouwen één van de hoofdopgaven met daarbinnen de volgende duurzaamheidsopgaven:

- Energie;
- Klimaatadaptief (waaronder drinkwaterbesparend en water en bodem sturend);
- Natuurinclusief;
- Circulair/ biobased;
- Beweegvriendelijke openbare ruimte;
- Gezond & veilig.

De provincie helpt en adviseert actief gemeenten en woningcorporaties ten aanzien van de verschillende duurzaamheidsopgaven, waaronder natuurinclusief.

Inspiratielocaties

Voorbeelden hiervan zijn: SAWA Rotterdam ([wonenin-sawa.nl](https://www.wonenin-sawa.nl)).

De 5 kopers uit het position paper toekomstbestendig bouwen:

- Gulden water Delft: gemeenschappelijke vlindertuin;
- Boszoom en Park van Buijsen: waterrijke, klimaatbestendige nieuwbouw in Pijnacker Zuid;
- De Groene Kaap Rotterdam: verrassend daklandschap;
- Amstelwijck Dordrecht: de meest duurzame wijk van Dordrecht;
- Poortmeesters Delft: toonaangevend, biodivers, energie- en waterneutraal bouwen.

3.2 Energie

Visie en opgave in Zuid-Holland

De komende jaren staan we in Zuid-Holland voor een enorme opgave om uiteindelijk in 2050 klimaat-neutraal te zijn. Tot 2030 wordt samen met de partners van de Regionale Energietransitie gezorgd voor een toename van 6,3 tot 6,8 Twh aan hernieuwbare energie. Deze energietransitie zorgt voor een duurzame economie, een betere leefomgevingskwaliteit en draagt bij aan de afgesproken klimaatdoelen. De maatschappelijke meerwaarde en het draagvlak kunnen we verder vergroten wanneer we bij ruimtelijke investeringen ook kansen van een natuurinclusieve inrichting benutten, waar mogelijk gecombineerd met recreatie. Dat is ook nodig, omdat de biodiversiteit onder druk staat. De meeste kansen doen zich voor bij het natuurinclusief ontwikkelen van zonneparken. Een natuurinclusieve inrichting van zonneparken vergroot daarbij de energie-opbrengst op warme dagen. Dat weerhoudt ons er niet van met onze partners ook de mogelijkheden nader te verkennen bij tracés van (buis-) leidingen & het hoogspanningsnet en bij het realiseren van windmolens. Natuurinclusief handelen zal echter verder moeten groeien binnen het energiedomein, omdat nog niet op voorhand vaststaat hoe we het meeste effect op natuur kunnen realiseren. De landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 sluit hier wat dat betreft op aan. We zien dat binnen de energie-sector terug met extra aandacht voor de realisatie van een kwaliteitsfonds voor duurzame energieopwekking op land voor zon en wind gericht op biodiversiteit- en natuurversterking. Betrokken partijen (gemeenten, ontwikkelaars en energiecoöperaties)

binnen het energiedomein onderkennen het belang van een natuurinclusieve manier van werken. Betaalbaarheid van de stapeling van ambities op dit vlak is wel een uitdaging.

Groeiagenda

Aan de handreiking 'Ruimtelijke kwaliteit zonnenvelden Zuid-Holland' is onlangs de module biodiversiteit toegevoegd en actief verspreid onder RES Regio's, gemeenten, energiecoöperaties en ontwikkelaars, voor zover ze betrokken zijn bij zon op land projecten. De module doet suggesties hoe aan de verplichting uit de provinciale Omgevingsverordening om de biodiversiteit op zonnenvelden te behouden en

versterken kan worden voldaan. De provincie heeft met de volgende acties fors geïnvesteerd in kennisontwikkeling en -verspreiding:

- De doelgroep die betrokken is bij de locatiekeuze en planvorming van een zonnenveld is over de handreiking actief geïnformeerd (w.o. gemeenten, ontwikkelaars, energiecoöperaties, landschapsarchitecten, interne collega's);
- Binnen de provincie is een werkwijze ontwikkeld om in de planvorming de inrichtingsmaatregelen van nieuwe zonnenvelden te beoordelen en hierover te adviseren met als doel het versterken van de biodiversiteit;

- Onze kennis hebben we uitgewisseld met het Rijk, andere provincies en onderzoeksinstituten etc. De provincie is met deze kennis ook aangehaakt op de ontwikkeling van een Ecocertified label voor zonnevelden en het langjarig monitoringsonderzoek dat daarvoor loopt;
- De provincie heeft een training Energieboswachters Zuid-Holland mogelijk gemaakt, die is uitgevoerd door de Natuur- en Milieufederatie Zuid-Holland. In deze training zijn 20 Energieboswachters opgeleid die in heel Zuid-Holland constructief-kritisch kunnen meekijken op het vlak van natuur en landschap bij de planvorming van energieprojecten.
- Bij de beoordeling van energie-initiatieven en -plannen toetsen we of deze op een natuurinclusieve manier aangelegd worden en daarmee een bijdrage leveren aan de biodiversiteit;
- We gaan aan de slag met het mede door de provincie ontwikkelde Ecocertified label voor zonnevelden en doen mee aan het langjarig monitoringsonderzoek door de WUR naar biodiversiteit op zonnevelden. We verkennen hoe we de norm die hieruit voortvloeit opnemen in het omgevingsbeleid;
- We betrekken lokale kennis t.a.v. het bevorderen en monitoren van de biodiversiteit bij zonnevelden (natuur en milieu, natuurverenigingen, IVN etc.).

De gestelde ambitie uit de contourenagenda om tot twee uitgewerkte voorbeeldprojecten voor zon op land te komen is nog niet gerealiseerd. Wel wordt in diverse projecten in de planvorming al specifiek aandacht aan dit onderwerp besteed.

Onze inzet voor de komende periode

Zonne-energie

Voor het onderdeel zon zal de provincie voor de komende periode de ingezette koers voortzetten omdat hier veel natuurwinst valt te verwachten:

- We communiceren voortdurend en actief over de module biodiversiteit uit de provinciale Handreiking ruimtelijke kwaliteit zonne-energie Zuid-Holland;
- We werken daarnaast aan de realisatie van twee voorbeeldprojecten van natuurinclusieve zonnevelden in Zuid-Holland;

Windenergie

De provincie Zuid-Holland zet zich in om de afspraken uit het NIEWHOL-traject te implementeren. Binnen dit traject Natuurinclusieve Energietransitie voor wind en hoogspanning op land (NIEWHOL) werken we samen met het Rijk, andere provincies, Nederlandse WindEnergie Associatie (NWEA), TenneT en groene organisaties (Vogelbescherming Nederland, Zoogdierverseniging en de Natuur en Milieu Federaties). Het doel van dit traject is om afspraken te maken waarmee zowel wordt gezorgd voor de doorgang van de ontwikkeling van windparken en hoogspanningsverbindingen op land, als het treffen van voorzieningen om de negatieve effecten ervan op de natuur, waaronder voor vleermuizen en vogels te verminderen. In de provincie willen we ook meer inzicht krijgen op de kansen voor biodiversiteit bij het aanleggen van windparken, bijvoorbeeld door het

natuurinclusief inrichten van de ondergrond. Een windpark kan zo een kans zijn voor bepaalde soorten om zich juist positief te ontwikkelen. Rondom windparken op land is veelal relatief weinig bebouwing aanwezig, hetgeen gunstig kan zijn voor specifieke soorten. Toevoeging van gebiedseigen landschappelijke elementen, zoals water of struiken hebben wellicht een positief effect op de biodiversiteit. Verder onderzoek hiernaar zal noodzakelijk zijn.

Windmolens op de tweede Maasvlakte

Energie-infrastructuur

De realisatie van ondergrondse en bovengrondse tracés voor kabels en leidingen voor het transport van elektriciteit, gas of warmte zullen de komende jaren naar verwachting verder toenemen door onder meer de toegenomen vraag naar elektriciteit. Deze worden door de leidingeigenaren en beheerders veelal vrijgehouden van bebouwing en verharding. Dit biedt kansen voor ecologische verbindingen, zowel bij bestaande als bij nieuwe verbindingen. We betrekken kansen voor natuur en biodiversiteit actief bij de uitwerking van deze tracés.

Partners

Voor de uitwerking van de natuurinclusieve energietransitie is de inzet van RES-regio's, gemeenten, energiecoöperaties en ontwikkelaars nodig. Onder alle projecten in de energietransitie ligt er een basis van 'willen' doordat betrokkenen op een natuurinclusieve manier te werk willen gaan om zo een bijdrage te leveren aan de gewenste transitie. De uitdagingen – en dus de acties – liggen in de vervolgstappen. Daarbij onderscheiden we diverse rollen van de provincie. In de meeste gevallen heeft de provincie een toetsende rol op duurzame energieprojecten. De mate waarin het initiatief een bijdrage levert aan de gewenste natuurinclusieve transitie, bepaalt of de goedkeuring van de provincie gegeven wordt. Partners worden vooraf geïnformeerd over de gewenste natuurinclusieve ambitie en wijze waarop deze tot stand gebracht kan worden. In een aantal gevallen treedt de provincie daarbij op als bevoegd gezag waarbij er een directe invloed is op een natuurinclusieve uitvoering van het project.

In RES-verband is de opgave natuurinclusief voor het domein energie met de diverse partners gedeeld. De afspraak is gemaakt om partners de komende tijd voortdurend te informeren en te betrekken bij de kansen van natuurinclusief ontwikkelen van energieprojecten en daarmee zo een breder maatschappelijk draagvlak te creëren.

3.3 Financiële sector

Visie en opgave in Zuid-Holland

In de contourenagenda is een uiteenzetting gedaan over de natuurinclusiviteit van de financiële sector en haar positie in de regio en in Nederland. Daarbij is er een externe en interne lijn:

- Extern: Deze lijn is meer gericht op partijen in de financiële sector; pensioenmaatschappijen, verzekeraars, banken, etc die. natuurinclusiviteit bevorderen (de provincie heeft hier weinig tot geen impact op, deze lijn loopt meer op nationaal niveau via de landelijke agenda).
- Intern: Financiën als onderdeel van de provincie is vooral ondersteunend aan de provinciale opgaven en thema's in deze agenda óf betrokken bij het opstellen van de jaarrekeningen en begroting (gerelateerd aan het accountantsprincipe).

De financiële functie van de provincie kan invloed hebben op het borgen van natuurinclusiviteit door het onderzoeken en doorlichten van de producten en diensten die geleverd worden in deze omgeving. In de toekomst zouden bijvoorbeeld een aantal subsidieregelingen kunnen worden doorgelicht om na te gaan of natuurinclusiviteit hierin geborgd is.

Onze inzet voor de komende periode

Inkoop: dit gaat over de manier waarop we onze middelen uitgeven aan het inkopen van producten en diensten. De provincie heeft al het manifest MVOI (Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeven en Inkopen) ondertekend. In het MVOI-Actieplan dat hieruit voortvloeit staat de vraag centraal hoe we als provincie met onze inkopen – een bedrag van ca. 350 miljoen euro per jaar – kunnen bijdragen aan het behalen van doelen op de MVOI-thema's klimaat, milieu & biodiversiteit, circulair, ketenverantwoordelijkheid, diversiteit en inclusie en Social Return on Investment (SROI). Uitgangspunt hierbij vormden de maatschappelijke doelen en afspraken waar wij ons als provincie aan hebben verbonden. Deze doelen en afspraken zijn omgezet in een MVOI-ambitiweb voor de provincie Zuid-Holland. Per domein binnen de

organisatie is vervolgens uitgezocht hoe we met onze inkoop al bijdragen aan deze doelen afspraken en wat we nog meer kunnen om dit beter en sneller te doen. De resultaten van deze aanpak worden vastgelegd in inkoopstrategieën per domein.

3.4 Infrastructuur

Visie en opgave in Zuid-Holland

Onze uitdaging is om de stap te maken naar een gezonde, sociale en duurzame leefomgeving voor onze inwoners. Wij willen vitale en goed bereikbare steden en dorpscentra waar het fijn wonen, werken en recreëren is. Deze opgave voor infrastructuur raakt op verschillende manieren aan de opgave voor natuur en biodiversiteit. Juist natuur en biodiversiteit dragen immers bij aan een gezonde en aantrekkelijke leefomgeving. Zeker in een drukbevolkte provincie als Zuid-Holland is het goed die opgaven in samenhang te bezien. We doen dat aan de hand van de volgende drie perspectieven waarlangs we de opgave voor infrastructuur in onze provincie benaderen:

1. Mobiliteit en infrastructuur in Zuid-Holland

De provincie werkt aan alle vormen van vervoer, waarbij we per locatie kijken welke mix van openbaar vervoer, fietsverkeer, wandelwegen en autoverkeer het meest passend is. We hebben in de Omgevingsvisie opgenomen dat we werken aan bereikbaarheid door nabijheid van voorzieningen. We streven ernaar dat alle voorzieningen, waaronder ook groen, op loop- of fietsafstand zijn te vinden voor inwoners.

Daarnaast wil de provincie de fysieke barrières die infrastructuur voor dieren met zich meebrengt zoveel mogelijk wegnemen. Hier werkt de provincie al aan, onder andere door middel van wildvriendelijke barrières, faunapassages en diervriendelijke hectometerpalen. We zetten deze aanpak voort en zoeken de afstemming en samenwerking met de relevante (vaar)wegbeheerders waar knelpunten zich voordoen.

2. De infrastructuur die we als Zuid-Holland gaan aanleggen en/of verbeteren

Bij aanleg van nieuwe infrastructuur of verbetering van bestaande nemen we natuur en biodiversiteit vanaf het begin als vanzelfsprekend mee als één van de onderdelen in de afwegingen in ontwerp en aanleg.

3. De provinciale infrastructuur die we beheren

Het (vaar)wegbeheer voeren we doelmatig en kostenefficiënt uit, om zo de provinciale infrastructuur beschikbaar te houden voor beoogd gebruik. We beheren bijna alle bermen langs onze (vaar)wegen waar mogelijk ecologisch, onder het motto: lang wat kan, kort wat moet, (verkeers)veiligheid eerst. Hiermee hebben we de afgelopen jaren al grote slagen gemaakt. Meer recent hebben we ook meer aandacht voor wat we kunnen bijdragen met onze vaarwegen, bijvoorbeeld door plaatsing van vissensbossen. De provincie vormt een belangrijke wegbeheerder van de in totaal 55 wegbeheerders in Zuid-Holland. Er valt daarom veel winst te behalen door de kennis en ervaring die is opgedaan te delen in de regio en met die andere beheerders én te leren van anderen.

Groeiaagenda

Nauwere afstemming en samenwerking met partners in aanleg, beheer en onderhoud van faunavoorzieningen

In 2023 is een overzicht gemaakt van alle faunavoorzieningen die de provincie in beheer heeft. In 2024 wordt een beheerplan opgesteld waarmee beter kan worden gestuurd op verbetering en instandhouding van deze voorzieningen. Om te bepalen hoe deze in het grotere netwerk van faunavoorzieningen in Zuid-Holland passen zal afstemming en samenwerking worden gezocht met onze partners, o.a. via het Zuid-Hollands Ecologen Netwerk.

Acht kansen voor mobiliteit verweven met natuurinclusief werken

In de snelstudie is natuurinclusief meegenomen. Hierbij wordt vooral benoemd dat het belangrijk is om groen in de nabijheid te hebben. Dit kan in de vorm van parken, maar ook infrastructuur speelt uiteraard een belangrijke rol om het groen te ervaren en langs die groene infrastructuur onze groengebieden te bereiken.

Natuurinclusief ontwikkelen, inrichten en beheren van infrastructuur een uitgangspunt maken bij beleid en uitvoering

Natuur en biodiversiteit hebben al een plek in de beheerstrategie van de provinciale infrastructuur, doordat deze zijn opgenomen in o.a. het Strategisch Assetmanagement Plan en de verschillende Assetplannen. In de praktijk passen we dit toe met goede voorbeelden van natuurinclusieve maatregelen, zoals uit het rapport Natuurbouwstenen. Punt van aandacht is het opnemen van natuurinclusief werken in de 'Visie en beleid voor provinciale infrastructuur'

en de 'Scope en opdrachtverstrekkingen van aanleg, inrichting en beheer van infrastructuur'.

Onze inzet voor de komende periode

1. Mobiliteit en infrastructuur in Zuid-Holland
 - Bijna alle provinciale bermen in Zuid-Holland worden, waar praktisch mogelijk, ecologisch beheerd. Voor veel gemeenten en waterschappen in Zuid-Holland is ecologisch bermbeheer echter nog niet de nieuwe norm. Als provincie helpen wij andere wegbeheerders op weg in de omschakeling van regulier naar ecologisch beheer door onze kennis en ervaring (actief) te delen.
 - We kunnen de beweging van opdrachtgevers die ecologisch beheer toepassen vergroten en als overheden in Zuid-Holland het goede voorbeeld geven op het gebied van natuurinclusief inrichten en beheren van het eigen areaal (ook in kader van het ZH-PLG). Hiervoor nemen we ook deel aan relevante samenwerkingen die worden opgezet, zoals het Inrichtingsconvenant A5H tussen provincies, gemeenten en waterschap in regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden.
2. De infrastructuur die we als Zuid-Holland gaan aanleggen en/of verbeteren
 - In infraprojecten ontstaat meer ruimte voor natuur door vroegtijdig na te denken over kansen voor biodiversiteit door gebruik van het Ambitieweb. Het helpt daarbij om goede voorbeelden te hebben van mogelijke maatregelen, zoals uit het rapport Natuurbouwstenen. We zorgen ervoor dat natuurinclusief een plek krijgt in onze projecten, door de resultaten van het Ambitieweb over natuur en

biodiversiteit vast te leggen in de opdrachten.

- Biodiversiteit wordt meegenomen bij inkopen en aanbesteden, als onderdeel van MVOI. Onze uitvoerend groenaannemers zijn Kleurkeur gecertificeerd (certificering voor ecologisch beheer).
 - Indien er financiering beschikbaar is en faunaknelpunten in kaart worden gebracht, kunnen tijdig in het proces van aanleg en beheer en onderhoud van infrastructuur de juiste faunavoorzieningen worden getroffen.
3. De provinciale infrastructuur die we beheren
 - Het ecologisch bermbeheer van de provincie is nu vooral gericht op het vergroten van leefgebied voor flora en fauna. Bermen kunnen echter ook een belangrijke bijdrage leveren als verbinding tussen natuurgebieden. Door gericht te kijken waar onze provinciale bermen aansluiten op welke natuur, kan met aangepaste inrichting en beheer deze verbindende functie worden versterkt.
 - Naast ecologisch beheer van bermen willen we ook inzetten op ecologisch beheer van bermsloten (watergangen en oevers), inclusief het creëren van natuurvriendelijke oevers, daar waar mogelijk. Voorwaarde hierbij is dat het waterschap dit ook toestaat vanuit beleid én uitvoering (handhaving).
 - Actief soortenbeleid (Basiskwaliteit Natuur en Icoonsoorten) willen we een sturend uitgangspunt maken voor beheer van provinciale groenvoorzieningen (bermen, bomen, beplanting, hagen, watergangen/bermsloten en faunavoorzieningen).

Partners

De provincie is één van de 55 wegbeheerders in Zuid-Holland. Vanuit onze rol als provincie kunnen wij de partijen in Zuid-Holland in verbinding en beweging brengen. Verschillende beheerdersorganisaties in Zuid-Holland hebben zich rond ecologisch berm/groenbeheer al verenigd in initiatieven als beheerconvenant Prachtlint en Groene Cirkel Bijenlandschap. We maken gebruik van dit soort bestaande initiatieven in de transitie naar een natuurinclusieve infrastructuur. Daarnaast doen en leren we graag mee met wat er vanuit de landelijke beweging wordt ontwikkeld en delen dit met de partners in de regio.

Inspiratielocaties

Het rapport Natuurbouwstenen als inspiratiedocument voor ontwerpers en projectleiders, met de N210 als locatie waar verschillende Natuurbouwstenen zijn toegepast.

Faunapassage langs de N210 in de Krimpenerwaard

Insectentrap langs de N210 in de Krimpenerwaard

Vissenbossen in Schie en Vliet (samenwerking met Hoogheemraadschap van Delfland)

Plantenbakken van ReefSystems

Natuurvriendelijke oever achter damwand Faunapassage langs de N210 in de Krimpenerwaard

3.5 Landbouw

Visie en opgave in Zuid-Holland

Landbouw en natuur zijn met elkaar verbonden in het landschap. Ze maken deel uit van eenzelfde ecologisch en economisch systeem en delen daarin bodem, water en biodiversiteit. Een natuurinclusief landbouwbedrijf produceert voedsel en gewassen in harmonie met milieu, natuur en landschap door natuurlijke processen in de bedrijfsvoering te integreren, te zorgen voor een gezond bodem- en watersysteem, een aantrekkelijk landschap en meer biodiversiteit. Dit alles passend binnen een economisch rendabele bedrijfsvoering. De overkoepelende wens van de provincie is dat een natuurinclusief landbouwbedrijf een toekomstbestendig bedrijfsmodel bereikt waarbij er samenhang is tussen deze dimensies. De basis voor een veerkrachtig landbouw- en voedselsysteem vormt het benutten en versterken van de mogelijkheden die de natuur biedt, zoals bodemvruchtbaarheid, een goede bodemstructuur, natuurlijke ziekte- en plaagwering, waterzuivering en bestuiving. In Zuid-Holland willen we dit vanuit de provincie ondersteunen. We doen dit met een contextspecifieke aanpak, want iedere ondernemer, ieder bedrijf en ook ieder gebied is weer anders. Het verschilt dus welke maatregelen waar passen.

Groeiagenda

Natuurinclusieve landbouw is één van de manieren om invulling te geven aan een toekomstbestendige landbouw, waarbij ecologie en economie (het verdienmodel) meer in balans zijn. In de contouragenda was al opgenomen dat we de inzet voor natuurinclusieve landbouw uitwerken in samenhang met een

gebiedsgerichte aanpak van het Zuid-Hollandse Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG). Inmiddels is er een ambtelijke verkenning uitgevoerd op het thema natuurinclusieve landbouw en deze is gedeeld met Provinciale Staten. In deze verkenning is natuurinclusieve landbouw gedefinieerd, onderzocht wat andere overheden doen en zijn knelpunten in beeld gebracht op basis van gesprekken met experts, ervaringsdeskundigen en partners uit het groenblauwe domein. Naast het uitvoeren van een verkenning is er ook aansluiting gezocht bij het landelijk netwerk over natuurinclusieve landbouw waar het Rijk en andere provincies bij aangesloten zijn.

Onze inzet voor de komende periode

Als provincie stimuleren wij dat natuurinclusieve landbouw voor meer boeren bereikbaar wordt. Uit de verkenning kwamen meerdere belemmeringen naar voren. Deze willen wij zoveel mogelijk wegnemen. Zo helpen we ondernemers en sectoren een meer natuurinclusieve en minder milieubelastende bedrijfsvoering te realiseren.

De provincie gaat aan de slag met een aantal vervolgstappen waarbij een prioritering is gemaakt van de knelpunten op basis van onze invloedssfeer en de beschikbare capaciteit. Met deze stappen draagt de provincie bij aan het totaal aan acties dat nodig is voor een meer natuurinclusieve landbouw mét een goed verdienmodel:

- Onderzoeken hoe de provincie natuurinclusieve landbouw kan faciliteren door knellende wet- en regelgeving en ruimtelijke ordening aan te passen;
- Doorontwikkelen van het instrument Agrarisch Natuur- en landschapsbeheer, bijvoorbeeld door

het stimuleren van verdere professionalisering van collectieven en langjarige contracten;

- Het verbeteren van de mogelijkheden op het gebied van pacht om een meer natuurinclusieve landbouw te stimuleren;
- Het ondersteunen van ondernemers door kennis en onafhankelijk advies voor een meer natuurinclusieve bedrijf;
- Het formuleren van een ambitie voor de lange termijn voor natuurinclusieve landbouw.

Partners

Er wordt nu met partners besproken waar mogelijkheden liggen voor (verdere) samenwerking. Voor deze bijeenkomsten zijn de volgende partijen uitgenodigd: Boerennatuur Zuid-Holland, Wij.land, Biohuis, Nederlands Agrarisch Jongerencontact (NAJK), LTO Noord, Caring Farmers, het Zuid-Hollands Landschap, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten, de Natuur- en Milieufederatie, Federatie Particulier Grondbezit en de Waterschappen.

Inspiratielocatie

Fieldlab regeneratieve akkerbouw

Omschakelen naar een andere vorm van landbouw vraagt veel van ondernemers. Zo is er behoefte aan kennis en praktijkvoorbeelden die laten zien wat de mogelijkheden zijn. In het akkerbouwgebied van de Zuid-Hollandse eilanden hebben akkerbouwers Klompe en Mosselman hun krachten gebundeld voor het ontwerp van een fieldlab in biologisch regeneratieve akkerbouw, in samenwerking met de

Zuid-Hollandse Voedselfamilies en het Louis Bolk Instituut. Dit initiatief, ondersteund door een Europese subsidie, is gericht op het versterken en vernieuwen van de akkerbouwpraktijken in (Zuid-West) Nederland. Het fieldlab heeft als doel de praktijk van biologisch regeneratieve akkerbouw te ontwikkelen en deze toegankelijk te maken voor collega-akkerbouwers. Klompe en Mosselman delen een gezamenlijke visie op biologisch regeneratieve akkerbouw en een regeneratieve mindset. De belangrijkste principes voor het initiatief zijn dat het geleid wordt door boeren, hun praktijk en belangen als vertrekpunt neemt, en dat de focus ligt dus op een integrale benadering van de landbouwpraktijk die vanuit de bodem vertrekt, plantgezondheid centraal stelt en focust op het creëren van economisch en ecologisch rendement. Onderzoek en wetenschap volgen de praktijkbehoefte. Zo zijn er ontwikkelprojecten te verwachten rond de bevordering van onder- en bovengrondse biodiversiteit, waterbeheer in droge en natte tijden, bemesten, verdergaande mechanisatie ten behoeve van onkruidbestrijding, en vermarkten. Door samen te werken en kennis te delen zetten de akkerbouwers en hun partners zich in voor het bevorderen van een innovatieve, toekomstbestendige en ecologisch verantwoorde landbouwpraktijk.

3.6 Onderwijs

Visie en opgave in Zuid-Holland

De provincie Zuid-Holland heeft op veel manieren baat bij natuurinclusief onderwijs maar heeft geen directe rol in het onderwijs en de curricula. In de provincie Zuid-Holland wonen de meeste mensen van

Nederland en bijna 30% van onze bevolking is jonger dan 25 jaar. Onderwijs en educatie over natuur is in de breedte zeer zinvol zeker voor de grote groep jonger dan 25 jaar die veel tijd doorbrengt in één van de vele onderwijsinstellingen waar kansen liggen ten aanzien van een natuurinclusieve toekomst. Het thema onderwijs gaat over investeren in deze generatie zodat zij opgroeien als de natuurinclusieve generatie en later in staat zijn om hun rol te pakken in het bijdragen aan de transitie rondom natuur en biodiversiteit. Het aspect kennis en educatie van natuur komt in andere domeinen aan de orde.

Wat gebeurt er al

Binnen het onderwijs in Zuid-Holland zijn er al diverse initiatieven en voorbeelden waarin gewerkt wordt aan de opgave Natuurinclusief. En vanuit bestaande opgaven binnen de provincie wordt ook bijgedragen aan de natuurinclusiviteit van het onderwijs. Zo bevorderen wij de groenparticipatie via het ondersteunen van programma's als Groen doet Goed, de Groene Motor en Mens en Natuur (zie 3.7 Recreatie), Groene Gezonde schoolpleinen (zie 3.9 Gezondheid) en Werklandschappen van de Toekomst (zie 3.10 Economie en industrie).

Groeitagenda in de provincie Zuid-Holland

Met betrekking tot de Groeitagenda is het belangrijk om te behouden wat er is en kansen te benutten die zich voordoen die we kunnen creëren door slim te combineren.

Onze inzet voor de komende periode

Relevante acties uit de contourenagenda voortzetten:

- Aansluiten bij de landelijke bewegingsopbouw van het programmateam Natuurinclusief;
- Continueren van bestaande programma's rond bewustwording en groenparticipatie (voor termijnen en verdere informatie zie overige themaparagrafen);
- Aansluiten op de ontwikkelingen binnen de andere thema's en zogenoemde meekoppelkansen benutten.

Partners

De beweging naar natuurinclusief onderwijs is volop in gang. Het is belangrijk om aan te sluiten bij wat er al gebeurt en in gesprek te blijven en gaan met bestaande en beoogde partners en partijen. We zien dat Natuurinclusief Onderwijs het nieuwe normaal

wordt. Potentiële partners binnen het domein Onderwijs:

- Gemeenten;
- Onderwijsinstellingen op diverse onderwijs-niveaus (basisonderwijs, voortgezet onderwijs, beroepsopleidingen, waaronder die voor landbouw en volwassenonderwijs);
- Onderwijsprojecten en initiatieven;
- Lokale natuurorganisaties;
- Terreinbeherende organisaties (TBO's);
- Kennisinstituten;
- Maatschappelijke natuurorganisaties.

Inspiratielocaties

Groenblauwe Schoolpleinen (basisonderwijs)

Dit is een initiatief van de provincie Zuid-Holland in samenwerking met het Hoogheemraadschap van Delfland. Het helpt scholen op weg die een

groenblauw schoolplein willen realiseren, die vervolgens ook openbaar zijn voor de buurt. Dit vormt onderdeel van een duurzame leeromgeving die bijdraagt aan gezondheid, creativiteit, spelen, leren, ontdekken en vertrouwdheid met de natuur. De subsidie is in 2023 voor de laatste maal opengesteld. Zie ook: [Voorbeelden | Groenblauwe Schoolpleinen](#)

Groen doet goed (basisonderwijs)

Met dit programma heeft de samenwerking tussen diverse groene educatieve organisaties een flinke impuls gekregen. Het resultaat is een coalitie van deze organisaties die gezamenlijk zorgen voor de invulling van een leerzaam en leuk programma voor Zuid-Hollandse kinderen. Zie [Groen doet goed gemeenten Zuid-Holland - Groen doet goed \(ivn.nl\)](#) en [Nature Impact Days - Zuid-Holland \(ivn.nl\)](#)

3.7 Recreatie, toerisme en sport

Visie en opgave in Zuid-Holland

De 3,8 miljoen Zuid-Hollanders willen prettig wonen, werken en recreëren en ook het toerisme zal naar verwachting groeien. Ten opzichte van andere provincies heeft Zuid-Holland het minste areaal groen per inwoner. In het recreatieperspectief Zuid-Holland 2030 is omschreven hoe we Zuid-Holland aantrekkelijk en beweegvriendelijk houden. Wij zetten in op het vergroten van ruimte voor vrijetijdsbesteding en recreatie in een duurzaam beleefbaar landschap (spoor 1) door het ontwikkelen van een recreatief netwerk waarmee indirect ook aan natuur wordt bijgedragen. Recreatiegebieden, bestemmingen (waaronder erfgoed en historische stads- en dorpskernen), natuur- en recreatiegebieden en open gebied worden zoveel mogelijk met elkaar verbonden door aantrekkelijke recreatieve routes. Op deze manier zorgen we ervoor dat onze inwoners kunnen ontspannen en inspanssen in de buitenlucht, wat bijdraagt

aan hun gezondheid en geluk. Zo spreiden we de recreatiedruk en kunnen we ook de druk op kwetsbare natuurgebieden beperken.

Samen met terreinbeheerders stimuleren we door beheer en inrichting de natuurkwaliteit in recreatiegebieden mits dit samen gaat met de recreatieve functie. Een biodiverser gebied is doorgaans ook aantrekkelijker om in te recreëren. Op deze wijze versterken recreatiegebieden ook het natuurnetwerk. Waar het past bij de recreatieve functie kunnen (delen van) recreatiegebieden bijvoorbeeld ook als ecologische verbindingszone functioneren (spoor 2).

In de Nationale Parken Hollandse Duinen en Biesbosch wordt ingezet op bewustwording van bezoekers met als doel de waardering voor natuur en landschap te vergroten en daarbij passend gedrag te stimuleren. Daarnaast zetten we vanuit recreatie in op natuur- en milieueducatie, het vergroten van de groenbeleving en de betrokkenheid van de Zuid-Hollandse burger bij het groen.

Groeiaagenda

Aan de acties die in de contouragenda waren opgenomen werken wij gezamenlijk met onze partners. Deze activiteiten lopen door en zijn, in lijn met de landelijke agenda, aangevuld tot onderstaande agenda:

Reeuwijkse Hout

Spoor 1 - vergroten van ruimte voor vrijetijdsbesteding en recreatie

- Realiseren van bestaande plannen voor verbinding, zoals Landschapspark Zuidvleugel en ecologische verbindingzones, inclusief het benutten van kansen voor recreatieve stad-landverbindingen en natuurbeleving;
- Het uitbreiden van groene (recreatie-)ruimte meenemen in planontwikkeling voor woningbouw (in het kader van Novex Zuidelijke Randstad wordt een groenblauw netwerk ontworpen) en voor het programma landelijk gebied (realiseren van buffergebieden);
- Het landelijk gebied aantrekkelijker en beleefbaar maken voor bezoekers;
- Bezoekersmanagement vormgeven. In het kader van Nationaal Park Hollandse Duinen wordt gewerkt aan een recreatieve zonering. Het idee is om door middel van een stelsel van recreatieve routes (parkways), opstapplaatsen (parkpoorten) en bestemmingen de bezoekers op een wenselijke manier te spreiden in het gebied.

Spoor 2 - natuurinclusief maken van recreatieterreinen

- De biodiversiteit in de recreatiegebieden stimuleren mits dit in samenhang kan met de recreatiefunctie. Doorgaans doen terreinbeheerders daar uit zichzelf al moeite voor: meer biodiversiteit en een natuurlijker recreatiegebied worden in het algemeen gewaardeerd door de bezoekers;
- Vitaliseren van bossen, toevoegen van bomen en het vergroten van de natuurkwaliteit in recreatiegebieden.

Spoor 3 - het gedrag van bezoekers is natuurinclusief en de groenbeleving en de betrokkenheid van inwoners bij de natuur nemen toe

- We steunen het Nationaal Park Hollandse Duinen dat inzet op bewustwording door een campagne gericht op bewoners en bezoekers door middel van een projectsubsidie;
- We ondersteunen het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie (IVN) en het Zuid-Hollands Landschap (ZHL, via de Groene Motor) voor de inzet op het groene vrijwilligerswerk;
- We zetten in op betrokkenheid van kinderen via het programma Groen doet Goed;
- We dragen bij aan de Groene cirkel Groene gezonde stad, een netwerk van partners dat, door samenwerking en kennisuitwisseling het vergroenen van steden probeert te stimuleren.

Onze inzet voor de komende periode

Afhankelijk van de beschikbare middelen kan verder invulling gegeven worden aan deze acties. Het natuurinclusief maken van sportterreinen wordt momenteel door de provincie nog niet opgepakt.

Partners

De opgave natuurinclusief overlapt voor een groot deel met de provinciale opgave op het gebied van recreatie, toerisme en sport. Recreatieschappen en terreinbeheerders zijn vanuit hun eigen verantwoordelijkheid veelal al 'natuurinclusief' bezig en ook gemeenten zien dit als hun opgave. Binnen het samenwerkingsverband Nationaal Park Hollandse Duinen werkt de provincie samen met partners o.a. aan natuurinclusieve recreatie en toerisme. Verder wordt samengewerkt met

belangenvertegenwoordigers, brancheorganisaties, Destinatie Management Organisaties (DMO's) en ondernemers.

Inspiratielocaties

Recreatiegebieden en hoge natuurwaarden (en andersom) gaan soms verrassend goed samen. Natuurlijk vraagt dit wel afstemming/overeenstemming tussen de verschillende gebruikersgroepen van een recreatiegebied: van mensen die in alle rust van de natuur willen genieten tot mensen die het liefst in groepsverband willen sporten. Vaak lukt het om een recreatiegebied zo in te richten dat rustige en drukke zones naast elkaar kunnen bestaan.

Een mooi voorbeeld is de Nieuwe Driemanspolder bij Zoetermeer die tussen 2017 en 2020 is ingericht. Je kan er wandelen, fietsen, ruiteren, schaatsen als het vriest, noem maar op. Maar ook voor vogelaars valt er het hele jaar door heel veel te zien. De polder trok al vanaf het begin redelijk schaarse vogels als velduil, sneeuwgorst en visarend. Maar al snel bleek dat ook echte zeldzaamheden dit wetland uitkozen voor een tussenstop. Grauwe franjepoot, rosse franjepoot, kleine geelpootruiter, grote grijze snip, poelruiter, witwangstern, lachstern, kleine topper, het is slechts een greep uit de bijzondere vogels die hier de afgelopen twee jaar zijn gezien.

3.8 Water

Visie en opgave in Zuid-Holland

Water is van levensbelang voor iedereen. Onze waterbronnen zorgen voor drinkwater, voedsel, ruimte voor ontspanning, proceswater voor de industrie, de scheepvaart én de natuur zelf. Het watersysteem staat echter onder druk. Het is steeds meer een uitdaging om de waterveiligheid, zoetwaterbeschikbaarheid en waterkwaliteit op orde te houden. Tegelijkertijd biedt het Zuid-Hollandse watersysteem tal van kansen. De dijken in Zuid-Holland, rivieren, vaarten, kanalen en sloten vormen een enorm potentieel aan leefgebieden voor verschillende soorten en natuurlijke verbindingzones.

Waterbeheerders hebben via inrichting, beheer en VTH- en adviestaken veel effect op de verbetering van de biodiversiteit. Water is daarbij een verbindend onderdeel van de natuur. Verder zijn ruimtelijke reserveringen voor opvang van zware buien goed te combineren met een natuurlijke inrichting, zoals natuurvriendelijke oevers en/ of groenblauwe dooradering. Verbreding van watergangen helpt om wateroverlast te voorkomen. Natuurlijke inrichting kan de sponswerking van de bodem verbeteren en helpt om regenwater beter vast te houden en te laten infiltreren.

Kortom; een gezond watersysteem vormt één van de pijlers voor een gezonde leefomgeving (woonklimaat, natuur, landbouwkundig gebruik, drinkwatervoorziening, etc.) en andersom geldt dat ons handelen van invloed is op de gezondheid van datzelfde watersysteem.

Natuurvriendelijke oever met knotwilgen, Dordrecht

Onze ambitie

Om de beschreven visie te realiseren is het noodzakelijk dat 'natuurinclusief waterbeheer' steeds meer de standaard wordt in de watersector. Concreet bedoelen we daarmee dat de primaire functie van water wordt versterkt met natuurinclusieve maatregelen. Randvoorwaarde is natuurlijk dat deze primaire functie niet ter discussie staat. Het is onze ambitie om te komen tot win-win situaties.

Natuurinclusief waterbeheer komt ook de doelen van de Kaderrichtlijn Water (KRW) ten goede. De KRW vormt de paraplu voor het werken aan de waterkwaliteit in Zuid-Holland. Er moet nog veel gebeuren om de KRW-doelen daadwerkelijk tijdig te halen.

Daarvoor is het noodzakelijk dat provincie en waterschappen nauw samenwerken in de gebiedsprocessen van het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG).

Daarnaast is water één van de sturende principes voor het realiseren en behouden van de Basiskwaliteit Natuur (BKN). Een goede BKN vraagt om maatregelen die de aantasting van onze groene leefomgeving door vermeting, verdroging, verontreiniging en versnippering in zowel landelijk als stedelijk gebied voorkomt. Ook daarbij is natuurinclusief waterbeheer van belang, omdat er een nauwe relatie is tussen bijvoorbeeld een goede waterkwaliteit en het bereiken van een BKN in het landelijk gebied.

Groeiagenda

Zoals genoemd in de Contouragenda Natuurinclusief Zuid-Holland, geeft deze alinea aan welke natuurinclusieve kansen er zijn op het gebied van water en welke acties moeten worden ondernomen.

1. *Inventariseren en uitwerken kansrijke gebieden voor groenblauwe dooradering (GBDA) in het landelijk en stedelijk gebied.*

De provincie Zuid-Holland vindt het belangrijk dat een kwalitatief hoogwaardige groenblauwe dooradering wordt gerealiseerd die fysiek aansluit op de doelen voor de verbetering van de waterkwaliteit (Kaderrichtlijn Water), het Natuurnetwerk Nederland (NNN), klimaatadaptatie en de transitie van de agrarische sector. Dat doen we via twee routes: het ZH-PLG en de Groeiagenda Natuurinclusief. Het Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied (ZH-PLG) inventariseert kansrijke GBDA-gebieden voor het landelijke gebied. De Groeiagenda Natuurinclusief vormt een extra motivatie voor de groenblauwe dooradering van het verstedelijkt gebied en voor de aansluiting en verbinding van stad en land.

2. *Het integreren van waterberging en grondwaterbeschermingsgebieden met natuurontwikkeling.*

De provincie heeft gezamenlijk met de Zuid-Hollandse waterschappen de ambitie om waterberging en grondwaterbeschermingsgebieden zoveel mogelijk te integreren met natuurontwikkeling. Het streven naar functiecombinaties, zoals drinkwaterwinlocaties combineren met natuurrealisatie, is opgenomen in het provinciaal regionaal waterprogramma. De Crezéepolder en de duinen zijn daarvan een goed voorbeeld. In het kader van het

Ruimtelijk Voorstel wordt gekeken naar ruimtelijke reserveringen voor piekwaterberging, hier ligt eveneens een goede kans voor natuurinclusieve maatregelen waarbij de Nieuwe Driemanspolder een goed voorbeeld is. Bij voorraadberging in de ondergrond is de relatie met natuur gering. In de veengebieden vormt bovengrondse berging, dus het onder water zetten van het veenweidegebied, een goede kans. Omdat de beschikbaarheid van zoet water ten behoeve van de natuur niet langer vanzelfsprekend is, zullen natuurinclusieve maatregelen waarbij water wordt vastgehouden in samenwerking met de waterschappen nader verkend moeten worden.

3. *Uitwerken provinciaal ontsnipperingsprogramma waar dit nog aanvullend is op de verantwoordelijkheden van waterschappen.*

Het doel van ontsnippering is om de verbinding tussen ecosystemen te versterken waardoor dieren gemakkelijker kunnen migreren en de biodiversiteit bevordert wordt. Ontsnippering vindt plaats door onder andere de aanleg van wildpassages onder snelwegen, het herstel van natuurlijke waterwegen of het creëren van ecologische corridors. Ontsnippering draagt bij aan het behoud en herstel van natuurlijke ecosystemen en helpt de negatieve effecten van fragmentatie van habitats tegen te gaan. De uitwerking hiervan verbinden wij waar mogelijk en zinvol met de uitwerking van de groenblauwe dooradering. Op basis van de vaststelling van een nog uit te werken beleidskader groenblauwe dooradering kan ook gestart worden met een ontsnipperingsprogramma. De ambitie is om begin 2025 een programma hiervoor te kunnen vaststellen.

Gemaal van de Duifpolder, Midden Delfland

Ten slotte zullen deze 3 acties hun weerslag hebben op het gehele watersysteem, met inbegrip van het 'overig water'. Overig water omvat voornamelijk de kleinere watergangen, de 'haarvaten' van ons watersysteem. Deze overige wateren zijn geen onderdeel van de doelen uit de KRW, maar zijn wél van invloed op die KRW-doelen. Het water staat immers met elkaar in verbinding. Een slechte kwaliteit van overig water heeft daarom een negatief effect op de KRW-waterlichamen. Beheer en bescherming van de overige wateren zijn daarom ook van belang.

Provincie en waterschappen zijn een overeenkomst aangegaan over de ecologische doelen voor overig water. Deze zijn, in afstemming met de gebiedspartners, in 2022 vastgesteld als onderdeel van het provinciaal Regionaal waterprogramma. De waterschappen hebben een belangrijke rol om deze doelen te vertalen in concrete maatregelen en het onderwerp te agenderen bij de overige gebiedspartners.

Deze Groeiagenda vormt een goede impuls aan het bij elkaar brengen van partijen en vastleggen van afspraken. Een concreet voorbeeld van een opgenomen actie uit deze Groeiagenda aan de verbetering van het 'overig water', is de realisering van een groenblauwe dooradering in het landelijk en stedelijk gebied. Een groenblauwe dooradering verbeterd niet alleen de biodiversiteit en draagt bij aan de transitie van de landbouw, ook draagt een groenblauwe dooradering bij aan de realisering van de waterkwaliteitsdoelen door beperking van af- en uitspoeling van nutriënten en andere verontreinigende stoffen.

Partners

De natuurinclusieve beweging voor water is in Zuid-Holland samen met partners al volop in gang gezet. Het gaat dan om de groenblauwe partners in het algemeen zoals de terreinbeherende organisaties, Zuid-Hollandse Milieufederatie, particulier grondbezit, ANWB, BoerenNatuur en LTO en om de Zuid-Hollandse waterschappen in het bijzonder.

Vlaardingse vaart in Kroonjuweel erfgoed van Midden Delfland

Inspiratielocaties

Op dit moment worden kansrijke locaties voor groenblauwe dooradering uitgewerkt. Dit zijn drie locaties die samenvallen met de drie kerngebieden van het ZH-PLG. Het betreffen de volgende kansrijke ontwikkelingen GBDA Westland (ZH-PLG gebied kust & duin), Alblasserwaard (ZH-PLG gebied veenweide) en Hoeksche Waard (ZH-PLG gebied Delta). Om de verschillende opgaven en ontwikkelingen op elkaar af te stemmen worden deze kansrijke locaties voor GBDA eveneens als inspiratielocatie voor het thema water meegenomen.

3.9 Gezond en welzijn

Visie en opgave in Zuid-Holland

In Zuid-Holland zetten we ons in op brede welvaart door werk te maken van een gezonde en veilige leefomgeving. We zetten in op het verkleinen van gezondheidsverschillen door bij de inrichting van de leefomgeving gezond gedrag mogelijk te maken. Wij verbinden daarbij het fysieke en sociale domein. En dat is hard nodig, want Zuid-Holland scoort landelijk het laagst als het gaat om levensverwachting in goed ervaren gezondheid en er zijn grote gezondheidsverschillen tussen regio's. Terwijl het aantal infectieziekten in de loop van de tijd flink is afgenomen, stijgt juist het aantal leefstijlziekten. Met name factoren als ongezonde voeding, middelengebruik en te weinig beweging en slaap zijn hierop van invloed. Dat moet dus anders. Deze factoren hangen niet alleen samen met individuele afwegingen, maar ook met de sociale omgeving waarin onze inwoners hun leven leiden en de inrichting van de fysieke leefomgeving.

We blijven ons inzetten voor een beweegvriendelijke leefomgeving met voldoende recreatiemogelijkheden 'om de hoek' en recreatieve routes in de omgeving, waarbij we de kansen voor meer natuur ten volle benutten bij het inrichten en beheren van deze groene omgeving. Uit onderzoek blijkt dat een aantrekkelijke natuurlijke omgeving uitnodigt gezonder te leven en meer te bewegen. Samen met gemeenten stimuleren we meer natuurlijk groen in de steden en op bedrijventerreinen, zodanig dat het groen en de recreatiemogelijkheden niet stoppen bij de gemeentegrenzen.

Gezondheid is volgens de definitie van Machteld Huber “het vermogen zich aan te passen en eigen regie te voeren, in het licht van de fysieke, emotionele en sociale uitdagingen in het leven.” Deze definitie is uitgewerkt in zes dimensies van positieve gezondheid: Lichaamsfuncties, mentaal welbevinden, zingeving, kwaliteit van leven, meedoen en dagelijks functioneren.

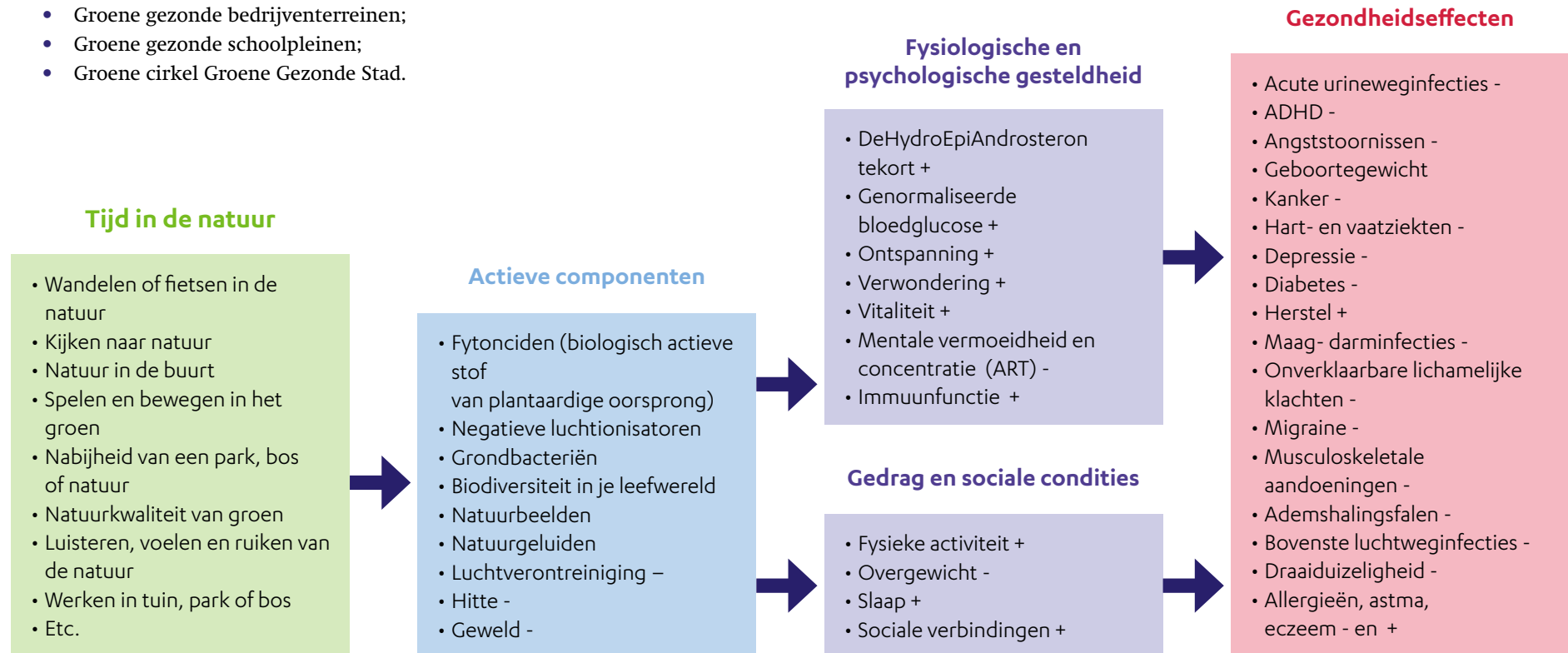
Zodra mensen meer in aanraking komen met de natuur/natuurlijke omgeving heeft dat een positief effect op hun gezondheid. Hieronder een samenvattend overzicht van de bevindingen van wetenschappelijk onderzoek naar de effecten van natuur op onze gezondheid.

Groeiagenda

In 2023 stonden de volgende acties in de contouragenda:

- Natuurinclusief werken wordt een manier van werken binnen het Ontwikkelprogramma Gezondheid en Welzijn, waarbij we werken aan de toegankelijkheid van natuur in de directe leefomgeving ter bevordering van de gezondheid van inwoners in Zuid-Holland;
- Dit doen we door actief samen te werken in de deelprogramma's:
 - Groene gezonde bedrijventerreinen;
 - Groene gezonde schoolpleinen;
 - Groene cirkel Groene Gezonde Stad.

Effect van de natuur op gezondheid

Voor **Groene gezonde bedrijventerreinen** hebben we al geïnvesteerd in partijen die hierin actief zijn. Het doel van het “groene, gezonde bedrijventerreinen” initiatief was om in netwerkverband te onderzoeken wat er nodig was om deze terreinen te vergroenen, ook voor de medewerker, en om de eerste drempels weg te nemen voor bedrijven om aan vergroening te beginnen. Hiervoor hebben we geïnvesteerd in kennisvergroting (Wat je wilt weten over Groene gezonde bedrijventerreinen), ondersteuning (subsidieregeling Groen werkt beter), netwerkopbouw (samenwerking Groeifondsaanvraag “Werklandschappen van de toekomst) en inspireren (grote bijeenkomst Groene Gezonde bedrijventerreinen een website met IVN Groene gezonde bedrijventerreinen in Zuid-Holland) met partijen die actief zijn op bedrijventerreinen.

Het **vergroenen van schoolpleinen** is niet alleen van belang voor de gezondheid van schoolkinderen onder schooltijd: er kunnen meerdere doelen mee worden gediend. Door een schoolplein open te stellen voor de buurt kan een plein ook een rol vervullen als groene ontmoetingsplaats in de wijk. Tijdens een bestuurlijke schoolpleinentop is de ambitie uitgesproken om in 2030 zeker 575 Zuid-Hollandse schoolpleinen te hebben vergroend. Voor deze zogenaamde schoolpleinenrevolutie heeft de provincie Zuid-Holland tweemaal een subsidieregeling ‘Groene, gezonde schoolpleinen’ opgesteld in 2022 en 2023. De kennis die hier is opgedaan zullen we komende jaren, samen met de netwerkpartners, verspreiden bijvoorbeeld via de website groenblauwe schoolpleinen.

Groene cirkel Groene Gezonde Stad is een netwerkverband dat de provincie Zuid-Holland faciliteert. Beleid voor gezondheid, biodiversiteit en klimaat brengen we samen in de stedelijke praktijk. Door kennis uit te wisselen tussen partijen en door samen te zoeken naar oplossingen verwezenlijken we de gezamenlijke droom om in 2030 onze steden veel groener te maken en zo bij te dragen aan een gezonde leefstijl. Steden waar je kunt bewegen, ontmoeten en spelen in het groen en een veerkrachtig en zinvol leven kunt leiden. Waar schaduw en verkoeling is, ruimte voor regenwater, insecten, vogels en andere kleine dieren. De Groene cirkel werkt met ambassadeurs om deze droom te realiseren. In de groene cirkel zijn zes settings onderscheiden waarin we werken aan natuurinclusieve gezondheid. Dat zijn de settings wonen, werken, onderwijs, zorg, recreatie en verbindingen. De afgelopen periode lag de meeste energie bij werken, onderwijs en wonen.

Onze inzet voor de komende periode

Sinds het uitkomen van de Contouragenda Natuurinclusief Zuid-Holland is het ontwikkelprogramma Gezond en Veilig afgerond en staan we nu aan de vooravond van een nieuw programma Gezond en Welzijn. Doel van dit programma is om de gezondheid van onze inwoners te verbeteren en de gezondheidsverschillen te verkleinen. Hiermee wordt ook bijgedragen aan het terugdringen van de zorgkosten. In het kader van dit programma verkennen we waar natuur (en in het bijzonder de agenda natuurinclusief) en gezondheid en welzijn elkaar kunnen versterken. De inzet om biodiversiteit te bevorderen in de andere thema's van de agenda natuurinclusief kan ook positief bijdragen aan het programma

Gezond en Welzijn. Een meer natuurlijke omgeving levert namelijk zowel gezondheidswinst op als meer biodiversiteit. Daarnaast draagt toegankelijk groen in de directe omgeving van bijvoorbeeld zorginstellingen ook bij aan het gezondheidsherstel van mensen en kan daarmee dus een rol spelen bij de behandelingen en adviezen van zorgverleners.

Partners

Over de relatie tussen natuur en gezondheid zijn we in gesprek met en werken we samen met gemeenten, het IVN-Natuureducatie, Alles is gezondheid-netwerk, Institute for Positive Health, Nature for Health, GGD-en, zorginstellingen en universiteiten. Met onze gemeentelijke partners agenderen we natuurinclusieve gezondheid in de leefomgeving en ondersteunen hen bijvoorbeeld met kennisontwikkeling. We merken ook dat steeds meer partijen gezondheid of juist vergroening meenemen in hun activiteiten en dat daarmee het netwerk zich uitbreidt naar (koepelorganisaties) van zorginstellingen, kennisinstellingen en andere georganiseerde initiatieven.

Inspiratielocaties

Gemeente Leiden, Singelpark

Leiden realiseert een lang, mooi en spannend stadspark, het Singelpark. Inwoners en de gemeente hebben hiervoor de handen ineengeslagen. De Leidse singelstructuur is uniek en biedt in één park verschillende sferen en plekken met verschillende (historische) functies. De singelrand is over de hele lengte verbonden, zodat een wandelrondje Singelpark is ontstaan en het gebied als één park te beleven is.

Tweede Groene ring

Na het grote succes van het Singelpark – de éérste groene ring - wil Leiden nu ook de parken en groenstructuren van wijken met elkaar verbinden. De Tweede Groene Ring is de buitenruimte in de wijk, waar je kunt genieten van het groen. Vanuit je woning wandel of fiets je zo de natuur in om elkaar te ontmoeten, te bewegen of te ontspannen. Door het bestaande groen beter te verbinden ontstaat meer stadsnatuur die meer bijdraagt aan biodiversiteit, klimaatadaptatie, waterberging en schaduwwerking. Samenleven in een groene en gezonde stad. De leefbaarheid in de stad met een flinke woningbouwopgave wordt versterkt. Groen wordt nog beter bereikbaar voor inwoners. Door extra vergroening worden de gevolgen van klimaatverandering beter opgevangen en de biodiversiteit versterkt. Vergroening draagt bij aan gezondheid en het sociale welzijn van inwoners.

Parnassagroep

Op dit moment werkt de Parnassagroep in Den Haag aan het beter benutten van het terrein van 3 locaties of delen van locaties voor de cliënten. Dit doen zij vanuit het landelijke initiatief van IVN-natuureducatie en Nature For Health van de Groene GGZ. Hierbij focussen ze vooral op het integreren van natuur in de behandeling en vergroten van biodiversiteit. Dit zijn dr. van Welylaan van Youz (onderdeel Parnassagroep), terreinen van de Parnassagroep aan de Monsterseweg en aan de Albardastraat.

Op het terrein van de Parnassagroep aan de Monsterseweg worden in 2024 een labyrint en een stiltetuin gemaakt om de bewustwording van de helende kracht van de natuur te stimuleren en cliënten een plek van reflectie en natuurverbinding aan te bieden. Deze tuin is openbaar toegankelijk.

Werkbezoek, Singelpark Leiden

De oplevering hiervan (initiatief van Geestelijke verzorging) wordt in september 2024 verwacht. Aansluitend hierop wordt gewerkt aan plannen om ook andere onderdelen van het terrein aan de Monsterseweg hierop aan te sluiten met wandelpaden en biodiversiteitslinten.

Tweede Groene ring - Leiden

3.10 Economie en industrie

Visie en opgave in Zuid-Holland

In het coalitieakkoord is vastgelegd dat “we een economie willen die een bijdrage levert aan de brede welvaart voor alle Zuid-Hollanders”. [...] “Om dat te bereiken kiezen we voor een economie die duurzaam is, dat wil zeggen een economie die uiteindelijk geen emissie uitstoot en gebaseerd is op een circulair energie- en grondstoffensysteem (onder andere voor stroom, warmte, CO₂ en waterstof)” en daarmee indirect de druk op natuur vermindert. Daarnaast is er inzet op industrie die direct effect heeft op natuur: “Het haven-industrieel complex verkeert in een omvangrijke grondstoffen- en energietransitie

Schipluiden agrarisch gebied met daarachter industrie en havens van Rotterdam

gericht op energiebesparing, decarbonisatie (CO₂-neutraliteit), elektrificatie, emissiereductie (NO_x), circulariteit, blauwe en groene waterstof en biobased brand- en grondstoffen. Wij stimuleren de transitie in dit industrieel cluster door in te zetten op energie-efficiency, vernieuwing van het energiesysteem (waterstofhub) en vernieuwing van het grondstoffen-systeem (circulair). Dit bereiken wij door met de industrie duidelijke afspraken te maken en waar mogelijk de omgevingswaarde in te zetten om de industrie te stimuleren voor emissiereductie en innovaties te bevorderen. Dit doen we onder meer door ondersteuning bij de ruimtelijke inpassing van transitieprojecten in het havengebied. De provincie ondersteunt daarnaast de industrie buiten de Rijnmond in de transitie naar energieneutraal en circulair.”

Groeiagenda

De subsidieregeling voor bedrijventerreinen is verbreed van de focus op energie naar verduurzaming waar ook maatregelen gericht op verbetering van natuur en biodiversiteit zijn inbegrepen.

Onze inzet voor de komende periode

Onze inzet is komende collegeperiode gericht op een beter evenwicht tussen economie, natuur en samenleving. Dit betekent dat economische activiteiten die bijdragen aan behoud en versterking van natuur en biodiversiteit worden ondersteund en gestimuleerd. Vanwege de transitie naar een duurzame economie die in evenwicht is met de natuur gaat het daarbij ook om economische activiteiten die druk zetten op water, klimaat en natuur. Uiteraard wordt ingezet op het minimaliseren van die druk, maar het is goed te

Boeiend bloeiend bedrijventerrein, bedrijventerrein Grote Polder

beseffen dat er geen eenvoudige oplossingen bestaan. Daarnaast werkt de provincie met het Rijk en regio-partners aan de transitie van de haven en industrie. Het gaat hierbij onder meer om de reductie van de uitstoot van CO₂ en stikstof.

In oktober 2022 is de groeifondsaanvraag voor Werklandschappen van de Toekomst toegekend door de ministerraad. Het Instituut voor Natuureducatie en Duurzaamheid (IVN) is de initiatiefnemer van deze aanvraag. De provincie Zuid-Holland heeft in 2023 een Green Deal gesloten met Stichting Werklandschappen van de toekomst om samen uitvoering te geven aan dit programma in Zuid-Holland. De ambitie is om van bedrijventerreinen aantrekkelijke (werk)omgevingen te maken door deze groener en klimaatbestendiger in te richten en dit de standaard te laten worden. De juiste invulling hiervan ten behoeve van de biodiversiteit en het verbinden van natuur in zowel het buiten- als binnengebied is hierbij belangrijk.

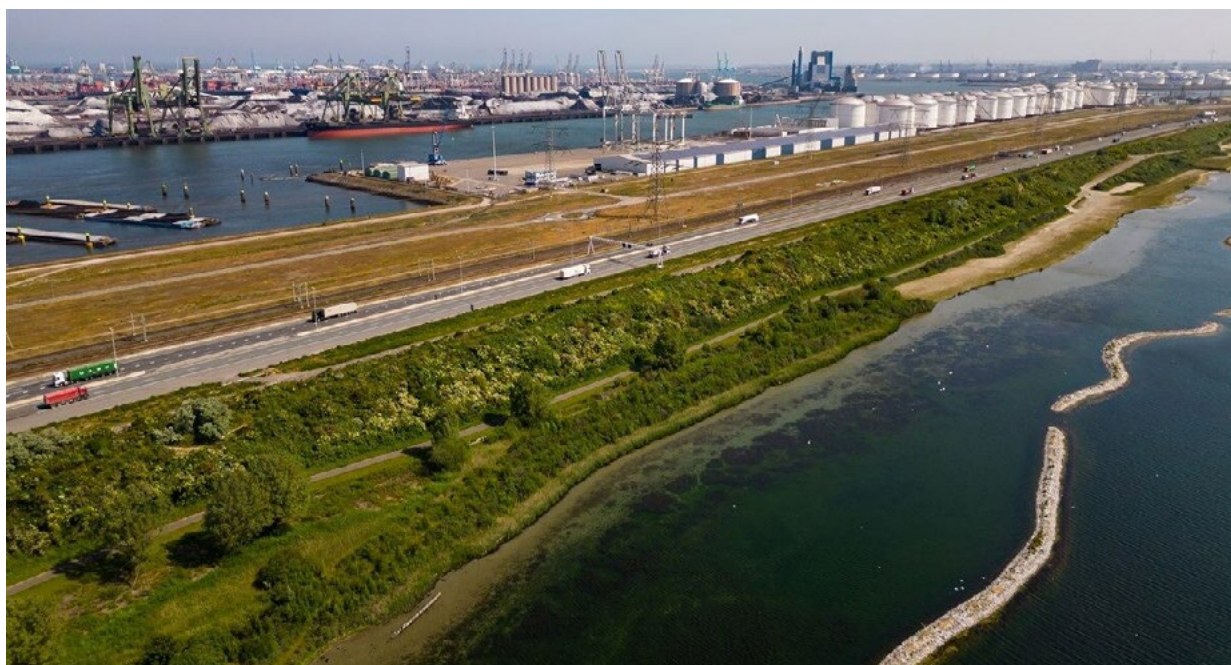
Naast het landelijke programma ‘Werklandschappen van de Toekomst’ blijven we ons inzetten op het verduurzamen van bedrijventerreinen. Bijvoorbeeld door de inzet van ambassadeurs of het verstrekken van een planvormingssubsidie en de subsidieregeling verduurzaming bedrijventerreinen. Beide kunnen gebruikt worden voor het groen en natuurinclusief inrichten van bedrijventerreinen.

Partners

Onze partners daarbij zijn bedrijven, hun netwerken en de intermediaire organisaties die bedrijven ondersteunen, met een focus op meervoudige waarde creatie: economisch, sociaal en ecologisch.

Inspiratielocaties

Een goed voorbeeld is het International Trade Centre (ITC) in gemeente Alphen aan den Rijn. Ondernemers werken daar samen in een ondernemersvereniging en zetten samen met de gemeenteprojecten op om te vergroenen, zowel in de openbare ruimte als op bedrijfskavels. Alle bermen worden bijvoorbeeld biodivers ingericht en er komt een wandelpad met picknickbanken.

Maasvlakte, gezien vanaf het Oostvoornse Meer

Bijlage 1: Relatie thema's met landelijke domeinen Agenda Natuurinclusief

De landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 is op 1 november 2023 gepresenteerd. Bedrijven, maatschappelijke organisaties, instellingen en overheden hebben hierin op tien domeinen samengewerkt aan ambities en acties voor een natuurinclusieve samenleving. Om spraakverwarring met de domeinen van provinciaal beleid te voorkomen wordt in deze provinciale groeiagenda niet gesproken over domeinen maar thema's. Hieronder staat per domeinen kort samengevat wat de landelijke agenda hierover zegt en wat de relatie is met deze provinciale groeiagenda.

Toekomstbestendig bouwen

In de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 wordt het belang van natuur in de stad erkend voor de verbetering van lucht- en waterkwaliteit, klimaatadaptatie, gezondheid en ruimte voor recreatie en ontspanning. Het versterken van het ecosysteem en daarmee de natuur en alle voordelen die de natuur oplevert wordt als vanzelfsprekend onderdeel van bouwen en ontwikkelen gezien. De Landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 gaat de transitie op dit thema versnellen. De algemene ambities voor de komende 10 jaar zijn:

1. Nederland is gidsland in Europa op het gebied van natuurinclusief bouwen en ontwikkelen;
2. De biodiversiteit in het gebouwde gebied is in Nederland verdubbeld;

3. De bouwsector heeft de transitie gemaakt naar een bio-based economy;
4. De economische waarde van natuur in de gebouwde omgeving is vanzelfsprekend en wordt breed gedragen;
5. Natuur in de gebouwde omgeving wordt als vanzelfsprekend meegenomen om de gezondheid te verbeteren.

In de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 wordt de rol van de provincies niet specifiek benoemd. Wel kan de provincie aansluiten op deze ambities.

Energie

In de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 is de nadruk gelegd op realiseren, monitoren en evalueren. Onder alle projecten in de energietransitie ligt er een basis van 'willen' doordat betrokkenen op een natuurinclusieve manier te werk willen gaan om zo een bijdrage te leveren aan de gewenste transitie. De uitdagingen – en dus de acties – liggen in de vervolgstappen.

De landelijke agenda schetst een zeer herkenbaar beeld voor Zuid-Holland. Ook wij hebben de motivatie en de wil om bij en door de realisatie van de energietransitie de natuur te versterken. De sector werkt dan ook hard aan die belangrijke stap die verder gaat dan alleen schade voorkomen of verminderen. Tegelijkertijd is nog niet altijd duidelijk wat de best mogelijke manier is om die bijdrage aan de natuur

te leveren en wat de effecten van impulsen op dit vlak exact zijn. Natuurinclusief handelen zal verder moeten groeien binnen het energiedomein.

Financiële sector

In de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 wordt het verband gelegd tussen de financiële sector en natuur via ecosysteemdiensten en de economische activiteiten die hiervan afhankelijk zijn. Tegelijkertijd worden er nog steeds veel economische activiteiten gefinancierd die de natuur schaden. Volgens deze agenda is de oplossing helder: we moeten zorgen dat geld de natuur ten goede komt door natuurinclusief te handelen.

Deze agenda bevat de volgende actielijnen:

1. Financiën en investeren met gestelde voorwaarden;
2. De overheid als herverdelers van financiële stromen;
3. Innovatieve verdienmodellen voor natuurinclusieve oplossingen.

Infrastructuur

Aansluitend bij de insteek van de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 kunnen we als (vaar)wegbeheerders in Zuid-Holland samen de potentie beter benutten van ons areaal voor het versterken van natuur en biodiversiteit. Door natuurinclusieve inrichting en ecologisch beheer kan onze infrastructuur een belangrijke bijdrage leveren als verbinding tussen groengebieden en ook tussen stad en land. Daarnaast versterkt deze inrichting en dit beheer ook de natuur ter plekke en in het algemeen, alleen al door de enorme omvang van dit areaal. Samen kunnen we zo bijdragen aan een natuurnetwerk dat langs, over en

door infrastructuur in heel Nederland loopt. In deze transitie wordt vanuit de Landelijke Agenda veel kennis ontwikkeld, o.a. op gewenste standaarden en certificering, KPI's en monitoring, waarvan we in Zuid-Holland graag gebruikmaken.

Landbouw

De landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 legt voor landbouw de nadruk op de volgende aspecten:

- De noodzaak om op zoek te gaan naar een nieuw perspectief voor de land- en tuinbouw, met bestaansrecht voor een diversiteit aan boerenbedrijven;
- De verbeterde/ herstelde bodem-, water- en luchtkwaliteit maakt dat de belevingswaarde van het platteland wordt vergroot;
- Natuurinclusief en gezond voedsel is in 2050 bereikbaar voor iedereen;
- Vele stakeholders werken samen met boeren om de transitie te ondersteunen, zoals veeartsen, loonwerkers, ketenpartners en -partijen, onderwijs, erfbetreders, en de brede samenleving; met brede welvaart en (her)waardering van ons natuurinclusieve land;
- Praktische kennis en bijbehorende voordelen voor boeren worden toegankelijk en onderzoeksgelden worden beschikbaar gesteld en nodigen uit tot natuurinclusief ondernemerschap en creativiteit;
- De overheid is een ondersteunende partner doordat drempels verlaagd worden, wet- en regelgeving stimulerend is en we samen met partners werken aan een duurzaam verdienvermogen. De natuur heeft samen met de landbouw toekomst!

Onderwijs

De ontwikkeling van een natuurinclusieve grondhouding, met centrale principes als samenleven, wederkerigheid en zorg voor elkaar en de wereld om ons heen, biedt de basis voor duurzame ontwikkeling. Binnen het onderwijs is steeds meer aandacht voor natuur en duurzaamheid. De landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 pleit voor een integratie en borging van natuurinclusiviteit in het onderwijs die in lijn is met de Sustainable Development Goals. Deze agenda biedt hiertoe diverse handvatten en concrete acties. In deze landelijke agenda vormt bewustwording geen apart onderdeel meer, maar

wordt dit opgenomen in alle domeinen. Deze lijn volgen wij. De provincie heeft geen directe rol in de ontwikkeling binnen het onderwijs. Er zijn echter meerdere acties in de overige thema's die bijdragen aan het thema onderwijs.

Recreatie, toerisme en sport

De landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 noemt voor recreatie, toerisme en sport drie sporen die overeenkomen met de wijze waarop we de opgave in Zuid-Holland aanpakken, namelijk:

1. Het vergroten van ruimte voor vrijetijdsbesteding en recreatie in een duurzaam beleefbaar landschap;

2. Het natuurinclusief maken van terreinen voor dag- en verblijfsrecreatie, alsook van sportterreinen;
3. Het gedrag van bezoekers is natuurinclusief.

Het laatste spoor pakken we in Zuid-Holland breder op dan beschreven in de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0. Door 'groenparticipatie' willen we de groenbeleving en de betrokkenheid van de Zuid-Hollandse inwoner bij het groen vergroten.

Water

Vanuit de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 wordt gestuurd op de realisatie van een klimaatadaptief en ecologisch gezond watersysteem. Er liggen kansen om het water- en drinkwatersysteem op een natuurinclusieve manier samen met partijen uit de waterwereld te versterken op basis van Nature Based Solutions voor waterbeheer, waterveiligheid en voldoende en schoon water. De waarde van water wordt een centraal, (ver)bindend en sturend element voor transitie richting een natuurinclusief landelijk en stedelijk gebied met meerwaarde voor alle domeinen (o.a. landbouw en recreatie).

Gezond en Welzijn

In de tweede versie van de Landelijke Agenda Natuurinclusief is het domein Gezondheid toegevoegd, waar dit in de eerste landelijke agenda nog ontbrak. Mede op wat er de afgelopen coalitieperiode in Zuid-Holland is gedaan werden de kansen in dit domein ook landelijk opgepakt. De ambitie voor het domein gezondheid in de landelijke agenda is driedig:

1. Groenere gezonde meters maken
Hoe groener we onze leefomgeving maken en hoe vaker we in contact zijn met groen/natuur, hoe gezonder we zijn, zowel mentaal als fysiek. Dit pleit voor meer natuur dicht bij huis, school en werk;
2. Positief gezonder voor en door natuur
We kunnen onze gezondheid verbeteren door ons vaker te verbinden met de natuur en ons in te zetten voor de natuur. Daarmee is elke investering in de natuur ook een investering in onze eigen gezondheid;
3. Domeinoverstijgende koppelkansen voor een gezonde en groene leefomgeving
Wij inspireren en stimuleren de andere domeinen. We denken mee, geven advies, leggen verbinding én we komen met een leuke gezonde groene challenge voor al de medewerkers in de domeinen. We dragen ook bij aan initiatieven die zicht bieden op nieuwe perspectieven voor het landelijke gebied, waarbij functies als landbouw, gezondheid en vrijetijdseconomie dezelfde kant opwerken en elkaar versterken.

Economie en industrie

Opvallend is dat de Landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0 géén hoofdstuk heeft gewijd aan de industrie. Er zijn wel hoofdstukken over de financiële sector, energie, bedrijventerreinen en vrijetijdseconomie, maar de wijze waarop wij onze productie en consumptie van goederen, diensten en processen, ofwel onze economie hebben georganiseerd heeft grote directe en indirecte effecten op de natuur. Landbouw is een onderdeel van onze economie en komt elders al aan de orde, daarom is hier alleen aandacht voor niet-agrarische producten, processen en diensten.

Bijlage 2: Begrippenlijst

Voor een eenduidige interpretatie hebben we hieronder een begrippenlijst opgenomen. We merken daarbij op dat de begrippen contextafhankelijk zijn en de definities begeleidend bedoeld zijn. Ze zijn deels overgenomen uit de Contouragenda Natuurinclusief van de provincie Zuid-Holland en de landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0.

Basis Kwaliteit Natuur (BKN): De set van condities die nodig is om algemene soorten algemeen te laten zijn, blijven of worden. Het is de minimale kwaliteit van het leefgebied van soorten die nodig is.

Biodiversiteit: Biodiversiteit is de veelzijdigheid aan leven in al zijn vormen en daarmee over de rijkdom ofwel verscheidenheid aan ecosystemen, soorten en genen. De variatie tussen soorten is belangrijk voor het goed functioneren van voedselpiramideën en het sluiten van kringlopen. De genetische diversiteit is daarnaast van belang om de kans op uitsterven van een soort te verkleinen.

Ecosysteem: Een ecosysteem is een geheel van planten, dieren en micro-organismen die in een gebied voorkomen en elkaar beïnvloeden. In dit systeem speelt ook de abiotiek, oftewel de niet-levende omgeving, een belangrijke rol. Een voorbeeld van een ecosysteem is een bos, een duin of een grasland.

Ecosysteemdiensten: In een gezond ecosysteem verstrekt de natuur diensten of goederen die voordelen bieden voor de mens en bijdragen aan de economische en andere activiteiten. Zo zijn er regulerende diensten, zoals een natuurlijke zuivering van water of lucht. Daarnaast zijn er productiediensten van het ecosysteem, zoals het leveren van schoon drinkwater en voedsel. Tot slot zijn er culturele diensten, waar groene recreatie en natuurlijk erfgoed voorbeelden van zijn.

Groenblauwe dooradering: Een netwerk van landschapselementen, zoals singels, sloten, houtwallen en bomenrijen, waar planten en dieren leven. Dit netwerk van groene en blauwe elementen vormt een verbinding tussen natuurgebieden en draagt bij aan een brede biodiversiteit.

Nature-based solutions: Maatregelen die gebruik maken van natuurlijke processen om maatschappelijke kwesties op te lossen en die tegelijkertijd natuurwaarden versterken.

Natuur: het hele spectrum van flora en fauna in de levende natuur tot de niet-levende natuur van bodem, water en atmosfeer.

Natuurinclusief: De mate waarin maatschappelijke en economische activiteiten verweven zijn met de natuur en er bewust ruimte voor biodiversiteit wordt gecreëerd. Dit houdt in dat bij elke fase van activiteiten - planvorming, beleid, besluitvorming en beheer - rekening wordt gehouden met de natuur.

Natuurinclusief handelen: Het gaat bij natuurinclusief handelen om drie componenten: voorkomen van natuurschade, benutten van natuurlijke kansen en verbeteren van natuurkwaliteit.

Natuurkwaliteit: De mate waarin de natuur tegen een stootje kan (robuustheid) en de mate waarin de natuur in staat is zich te herstellen. Bijvoorbeeld het in staat zijn om zich te herstellen van verstoringen of zich aan te passen aan wisselende omstandigheden (veerkracht). Een belangrijke maatstaf voor natuurkwaliteit is biodiversiteit.

Natuurlijk Kapitaal: Natuurlijk kapitaal is de voorraad natuurlijke grondstoffen en hulpbronnen, zoals de bodem, lucht, water, mineralen, planten en dieren.

Bijlage 3: Een overzicht van relevante documenten

Hierbij een overzicht van documenten die vanuit de provincie Zuid-Holland ontwikkeld zijn met natuurinclusief beleid als onderwerp of onderdeel.

Landelijke Agenda Natuurinclusief 2.0

In november 2023 heeft het Rijk een landelijke Agenda 2.0 ontwikkeld. Deze agenda moet nog worden vastgesteld. In deze tweede landelijke agenda is door bedrijven, maatschappelijke organisaties, instellingen en overheden op tien thema's samengewerkt aan ambities en acties voor een natuurinclusieve samenleving in 2050. Deze agenda is ontwikkeld in samenhang met andere Rijksprogramma's, zoals het Nationaal Programma Landelijk Gebied (NPLG) en het Programma Natuur.

Zuid-Hollands Programma Landelijk Gebied

In het ZH-PLG brengen we de doelen voor natuur, water, stikstof en klimaat samen om te komen tot een vitaal platteland in onze provincie. Het landelijk gebied kan zich met dit programma ontwikkelen tot een aantrekkelijk gebied om te wonen, werken, landbouw te bedrijven en te recreëren. Met het ZH-PLG werken we aan een Zuid-Holland waar we ook in de toekomst goed en gezond kunnen leven; in een provincie waar lucht, water en bodem gezond zijn, het drinkwater schoon is en inwoners kunnen rekenen op bescherming tegen het water. Onder

andere door middel van de basiskwaliteit natuur en groenblauwe dooradering wordt er invulling gegeven aan natuurinclusiviteit op landschapsschaal.

Ruimtelijk Voorstel Zuid-Holland

In het Ruimtelijk Voorstel "Ruimtelijke koers voor Zuid-Holland" dat onlangs is vastgesteld zet de provincie een nieuwe koers in voor de toekomstige verdeling van de ruimte in onze provincie die uiteindelijk fossielvrij, klimaatadaptief, circulair, biodivers, veilig, beweegvriendelijk en gezond is. Doel is een florerende economie binnen sociaal-maatschappelijke en ecologische grenzen. Specifiek is 'natuurinclusiviteit op landschapsschaal' als actie opgenomen, verwijzend naar de basiskwaliteit natuur en groenblauwe dooradering voor een klimaatrobuust, natuurrijk en aantrekkelijk Zuid-Holland.

Contouragenda Natuurinclusief Zuid-Holland

In maart 2023 heeft provincie Zuid-Holland de Contouragenda Natuurinclusief Zuid-Holland ontwikkeld, in lijn met de landelijke Agenda Natuurinclusief 1.0, de opgave biodiversiteit als dwarsdoorsnijdend thema' en de motie 1140 'Uitwerken Zuid-Hollandse Agenda Natuurinclusief'.

Natuurinclusief Zuid-Holland - Provincie Zuid-Holland

In 2022 is de Verkenning Natuurinclusief Zuid-Holland uitgevoerd. Samen met ontwerp bureaus, ecologen, collega's van provincie, waterschap en gemeenten, natuur- en milieuorganisaties en andere partners is onderzocht hoe een natuurinclusief Zuid-Holland eruit kan zien en wat hiervoor nodig is. Als eindproduct is het magazine 'Hier Zit Natuur In' opgeleverd en gepresenteerd tijdens de Eventweek Natuurinclusief Zuid-Holland in november 2022.

Bronnen en referenties

P.4 Monitor Leefomgeving Zuid-Holland:
<https://monitorleefomgeving.zuid-holland.nl/>

P.4 Visualisatie: LOLA Landscape Architects

P.5 Kennis Zuid-Holland

P.5 Visualisatie: Plan Bureau voor de Leefomgeving
'Ecosysteemdiensten', zie <https://www.pbl.nl/ecosysteemdiensten>

P.6 Landelijke Agenda 2023 p.29: "Voorop staat dat investeren in natuur leidt tot baten. Elke geïnvesteerde euro betaalt zich naar schatting 8 tot 38 keer uit (EU, 2021)". <https://www.collectiefnatuurinclusief.nl/agenda-20-landingpage>

P.6 Impressie Florynplein: Dirkzwager Schiedam – de urbanisten

P.8 Natuurinclusie f Nederland: natuur overal en voor iedereen (rli.nl)

P.10 H. Meesters, K. Biesmeijer e.a. (2024)
'Kennisdocument Basiskwaliteit Natuur' (in opdracht ministerie van Landbouw, natuur en Voedselkwaliteit)
link: portal.sovon.nl/pub/publicatie/21607 en link
Samen voor biodiversiteit, 'Toolbox All4Biodiversity'
(toolbox-all4biodiversity.nl)

P.10 NSOB-2018-Effectief-Sturen-met-Multi-level-Governance.pdf

P.12 Foto: De urbanisten <https://www.urbanisten.nl/>

P.16 Energie. Zie [1] <https://www.obscura.nu/drc>

P.35 Visualisatie Tweede Groene Ring, gemeente Leiden

P.23, 34, 37 Fotografie: Anna Laming en Bram Wickel

Colofon

Dit is een uitgave van de provincie Zuid-Holland.

Provincie Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP Den Haag
www.zuid-holland.nl

Auteurs en opstellers: Deze agenda is opgesteld door het kernteam natuurinclusief en de thematrekkers natuurinclusief van de verschillende thema's. Bijzondere dank aan deze thematrekkers; zij hebben in samenwerking met collega's en externe partners de inhoud voor hun thema's afgestemd en ingebracht bij het kernteam.

Vormgeving en productie
Vakteam Grafimedia, provincie Zuid-Holland.
Delta3, Den Haag.

Publicatiedatum: augustus 2024

